

๒๒

ขกขมาขเขตเสกข์ปร:ฆาส์กำงปร:เขตต์
 ในรัชกาลที่ ๕
 เสกข์เมืองสิงคโปร์ และ เมืองเบงกาลีครั้งแรก
 และ
 เสกข์ปร:ฆาส์อินเดีย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
 หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ท.จ.

915.938
 ค 133๗

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๙

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ๓ ตรีง

หอสมุดแห่งชาติจังหวัดภูเก็ต
สาขา วัดเจริณูสมณกิจ

จดหมายเหตุเสด็จประพาสท่ามประเทศ
ในรัชกาลที่ ๕
เสด็จเมืองสิงคโปร์ และ เมืองเขมาเวียครั้งแรก
และ
เสด็จประพาสอินเดีย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ท.จ.
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๙

จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศ ในรัชกาลที่ ๕
เสด็จเมืองตังเกี๋ย และเมืองมณฑลเวียงจันทน์

- พิมพ์ครั้งแรก ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (และฉบับ อนุภาค) พ.ศ. ๒๔๖๐
- พิมพ์ครั้งที่สอง ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๖๘
- พิมพ์ครั้งที่สาม ในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พ.ศ. ๒๕๐๗

032365

เลขห้อง ๑๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสำเนียง มุณเฑียรพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๐๗

เลขหมู่ ๑๑๕.๑๓๕

๗ ๑๓๓ ๓

หมายเหตุ น.๓๐ ๑.๕๗๖๖

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา
ภานุพันธ์ ท.จ. กำหนดงานวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๙ ณ เมรุ
หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส นายแพทย์ ชูช่วง
เศวทรนทร์ ได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องจดหมายเหตุเสด็จประพาส
ต่างประเทศ ในรัชกาลที่ ๕ เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวีย
ครั้งแรก และเสด็จประพาสอินเตีย เพื่อนำมาเป็นทรัพย์สินในงาน
กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

การที่ท่านผู้พิมพ์เลือกหนังสือเรื่องนี้เนื่องมาจากปรารถนาเหตุว่า
หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภานุพันธ์ ทรงเป็นพระขนิษฐาในสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงยังทรงเป็น
พระสุณิสาของ จอมพล สมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้า
กรมพระยาภานุพันธุ์วงศ์วรเดช อีกด้วย จึงเห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือ
ที่มีประวัติเหตุเกี่ยวเนื่องด้วยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-
เทวะวงศ์วโรปการ และจอมพล สมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้ากรมพระยาภานุพันธุ์วงศ์วรเดช ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว
เห็นว่า หนังสือจดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ นี้
เฉพาะเรื่องเสด็จประพาสอินเตีย มีเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และจอมพล สมเด็จพระ
พระราชบิดา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภานุพันธุ์วงศ์วรเดช
ซึ่งได้โดยเสด็จเป็นราชองครักษ์ไปในครั้งนั้น ยังมีพระรูปปรากฏอยู่

สองข้างพระบรมรูปที่ฉายหมู่ ซึ่งได้นำมาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้
แล้ว ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการเผยแพร่วิทยาทานอุทิศส่วนกุศลถวาย
หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์แล้ว ยังเป็นการเฉลิมพระเกียรติ
พระองค์ท่านทั้งสอง ซึ่งทรงเป็นบุพการีและทรงมีพระคุณต่อ
หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ อีกโศกหนึ่งด้วย

เรื่องจดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ ๕ เสด็จ
เมืองสิงคโปร์และเมืองเซกิงไวกิงครั้งแรก และเสด็จประพาสอินเดียน
ใต้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ในงานศพ พระยาอภิรักษ์
ราชอุทยาน (แจ่ม อมาตยกุล) พิมพ์ครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘
ในงานพระศพ พลโท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอภิศรุดมเดช
การพิมพ์ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่สาม ในการพิมพ์ทั้งสองคราว
แรก ได้ตีพิมพ์ภาพประกอบด้วยเป็นจำนวนมาก แต่ในคราวพิมพ์
ครั้งที่สามนี้ ผู้พิมพ์ขออนุญาตเลือกพิมพ์แต่เพียงบางภาพเท่านั้น

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีกษัตริย์ณูปทาน ซึ่ง
นายแพทย์ ชูช่วง เศรษฐมนตรี ได้บริจาคเงินอุดหนุนแก่ หม่อมเจ้าหญิง
วิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ท.จ. และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกเป็น
กุศลสาธารณประโยชน์ ขอกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวับัจจยัตถ์บันดาล
ให้ หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ท.จ. ทรงประสบแต่อิฏฐุคุณ
มณูผล เสวยทิพยสมบัติในสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพ
ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๕ กันยายน ๒๕๐๘

กรมศิลปากร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

หม่อมเจ้าหญิง วิไลกัญญา ภาณุพันธุ์
 ประสูติ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒
 สิ้นชีพิตักษัย ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

หม่อมเจ้าหญิง วิไลกัญญา ภาณุพันธุ์

ประสูติ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒

สิ้นชีพิตักษัย ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕

พระประวัติ

หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ท.จ. เป็นพระธิดาของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กับหม่อม พุก เทวกุล ณ อยุธยา ประสูติที่วังเก่า ตำบลสะพานผ่าน ถนนตีทอง จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๑ มกราคม ปีชุน พุทธศักราช ๒๔๔๒ จึงทรงอยู่ในราชสกุล เทวกุล ณ อยุธยา อันนับเนื่องมาจาก สกุล สุจริตกุล ซึ่งเป็นราชินิกุลในรัชกาลที่ ๖-๗ กว้ย

หม่อมพุก เทวกุล ณ อยุธยา ซึ่งเป็นหม่อมมารดาของหม่อม เจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ นี้ ได้มีพระโอรสและพระธิดารวม ทั้งหมดด้วยกัน ๑๓ พระองค์ เสด็จลาตามพระชันษาตั้งต่อไปนี้ คือ :-

๑. หม่อมเจ้าชาย บริพัตรเทพยพงษ์ เทวกุล
๒. หม่อมเจ้าหญิง วรงค์เทพยสภา เทวกุล
๓. หม่อมเจ้าหญิง ไม่มีพระนาม (สิ้นชีพิตักษัย)
๔. หม่อมเจ้าชาย นิกเรเทวัญ เทวกุล
๕. หม่อมเจ้าหญิง วิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ (สิ้นชีพิตักษัย)
๖. หม่อมเจ้าหญิง สมรศรีโสภา เทวกุล
๗. หม่อมเจ้าชาย ไม่มีพระนาม (สิ้นชีพิตักษัย)
๘. หม่อมเจ้าชาย อาทิตย์อุไทย เทวกุล (สิ้นชีพิตักษัย)
๙. หม่อมเจ้าหญิง พวงรัตน์ประไพ ชุมพล
๑๐. หม่อมเจ้าหญิง แชนไซจรัส เกษมศรี

๑๑. หม่อมเจ้าชาย อิศน์พองฟ้า เทวกุล
๑๒. หม่อมเจ้าหญิง ประภาภรณ์ เทวกุล (สิ้นชีพิตักษัย)
๑๓. หม่อมเจ้าหญิง จิราโรหิตี เทวกุล (สิ้นชีพิตักษัย)

หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ นั้น เมื่อครั้งยังทรงอยู่ในวัยเยาว์ ก็ได้ถวายตัวอยู่ในราชสำนักของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง และได้เข้าศึกษาในโรงเรียนราชินี จนเมื่อทรงเจริญวัยขึ้นแล้ว จึงได้ออกมาประทับอยู่กับพระบิดาที่วัง จนทราบกระทั่งถึงกาลที่เสด็จเสกสมรสกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภานุวงศ์ศรัทธาเทวี แห่งนครราชสีมา พระองค์เจ้า นิพันธ์ภาณุพงศ์ ซึ่งทรงเป็นพระโอรสพระองค์ใหญ่ของสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช กับหม่อมแม่ัน ภาณุพันธุ์ ณ อยุธยา ผู้ซึ่งเป็นราชินีกาลในรัชกาลที่ ๒ ด้วย ซึ่งในกาลเสกสมรสนี้ ได้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระพันปีหลวงทรงสนับ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จออกพระราชทานการเสกสมรสแก่พระที่นั่งภาณุมาศจรรย์ คือพระที่นั่งบรมพิมานในปัจจุบันนี้ เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ได้พระราชทานเลี้ยงกลางวัน เพื่อเป็นเกียรติแก่คู่บ่าวสาวด้วย รายละเอียดแห่งงานเสกสมรสครั้งนี้ ได้มีบันทึกอยู่ในหนังสือพระประวัติของสมเด็จพระราชปิตุลาฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พิมพ์ขึ้นแจกในงานพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้น คงจะได้ยกข้อความตามบันทึกในพระประวัติฯ เฉพาะตอนที่กล่าวถึงงานนี้มาลงแสดงไว้ดังต่อไปนี้

“ได้ทรงจัดการซื้อหม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา พระธิดาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ให้เป็นชายาของ พระองค์เจ้านิพนธ์ภาณุพงศ์ พระโอรสองค์ใหญ่ ได้กราบบังคมทูล พระกรุณาขอพระบรมราชานุญาต แล้วขอพระราชทานให้เป็นพระราช ธูระเสด็จ ได้มีการเสกสมรสที่พระที่นั่งภาณุมาศจรรย์ ในพระบรม มหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ มีพระราชทานเลี้ยง กลางวัน เมื่อเสร็จพิธีเสกสมรสแล้วที่พระที่นั่งนั้นเมื่อเวลาบ่าย ๓ โมง ครั้นเวลา ๒ ทุ่ม ไปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพาหม่อมเจ้าหญิง วิไลกัญญามาถึง ณ วังบูรพาภิรมย์ คือทำวสมถักดี (เจ้าจอมมารดา แผลกในรัชกาลที่ ๕) และเจ้าแก้ว กับเจ้าพระยวธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. บ่อม มาลากุล) และพระยาประสิทธิ์ศุภการ (ม.ล. เพื่อ ฟังบุญ ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าพระยวธรรมาธิ) ทิวังบูรพาฯ สัญชาติผู้ใหญ่ทั้ง ฝ่ายชายฝ่ายหญิงได้ประชุมกัน มีการเลี้ยง แล้วทำพิธีส่งตัวให้พรกัน ที่ตำหนักพระองค์เจ้านิพนธ์นั้น ต่อเนื่องไปในจันทรชันคู้เสกสมรสใหม่ ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระพันปีหลวงและเจ้านายผู้ใหญ่ต่อไป คู่เสกสมรส ใหม่ได้รับพระราชทานเงินทุนรวมกัน ๕,๐๐๐ บาท พระองค์เจ้า นิพนธ์ ได้รับพระราชทานของบุหรีทองคำ มีอักษรพระนามประดับ เพชร หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญาได้เชื่อมอักษรพระนามประดับเพชร เต็ม สมเด็จพระพันปีหลวงพระราชทานเงินทุน ๘,๐๐๐ บาท กับทั้ง เครื่องใช้ทองเงินต่าง ๆ มาก พระบิดาประทานเงินทุน ๘,๐๐๐ บาท และประทานเชื่อมอักษรพระนามประดับเพชรเต็มแก่หม่อมเจ้าหญิงวิไล กัญญาด้วย”

(๑๔)

ห่มขอความเฉพาะที่เกี่ยวข้องแก่การเสกสมรสที่กล่าวไว้ในหนังสือ พระประวัติสมเด็จพระราชบิดาฯ เพียงเท่านั้น ซึ่งต่อมาเมื่อถึง พระราชพิธีฉัตรมงคล หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ก็ได้รับ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าฝ่ายในอีกด้วย

แล้วต่อมาในหนังสือพระประวัติเล่มเดียวกันนั้นยังได้กล่าวถึง การที่หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ได้มีโอรสองค์หนึ่งซึ่งทรง นามว่าหม่อมเจ้าภาณุเทวัญ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่มีพระชนมายุได้เพียง ขวบเศษเท่านั้นก็ด่วนสิ้นชีพิตักษัยเสีย ซึ่งในหนังสือพระประวัติฯ นั้นได้กล่าวถึงไว้มีอยู่ว่า

“พระองค์ได้ทรงมีพระนัดดา (หลานปู่องค์แรก) คือหม่อม เจ้าหญิงวิไลกัญญาชายาของพระองค์เจ้านิพนธ์ ประสูติหม่อมเจ้าชาย องค์หนึ่ง เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เวลา ๑๓ นาฬิกา ๕ นาที”

และต่อไปอีกตอนหนึ่งมีว่า

“เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๔ เวลา ๑๐ นาฬิกา ทรงเสวยพระนัดดาองค์แรก คือพระโอรสใหญ่ของพระองค์เจ้านิพนธ์ ภาณุพงศ์ อันเกิดแต่หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ชนมายุได้ ๑ ปีกับ ๑๐ เดือน ประชวรโรคบิดและลำไส้เป็นพิษ ๕ วัน ถึงชีพิตักษัยที่ตำหนัก พระองค์เจ้านิพนธ์ภาณุพงศ์ ในวังบูรพาภิรมย์ ครั้นเวลา ๙ นาฬิกา หลังเที่ยง ได้มีการสร่งน้ำศพอย่างเรียบง่าย มีแต่พระญาติสนิทและผู้ที คุ้นเคยมาประชุมกัน แล้วพร้อมกันเชิญหีบศพขึ้นรถยนต์ไปฝังไว้ ณ หลังตึกแม่ฉันทนิมิต วัดเทพศิรินทราวาส ครั้นวันที่ ๑๗ มิถุนายน

(๕)

มีการทำบุญ ๗ วัน ที่ตึกแมนนฤมิต คือบ้ายสวคมนต์มีเทศน์ เข้า
เลี้ยงพระตามประเพณี มีพระญาติและผู้ไปช่วยตามควร”

ตั้งแต่บัดนั้นมาแล้ว หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ก็มีได้
ทรงมีพระโอรสหรือพระธิดาอีกเลย จึงเป็นเหตุให้ทรงพระเมตตา
กรุณาแก่บรรดาพระโอรสธิดาองค์อื่น ๆ ของกรมหมื่นภาณุพงศ์พิริย-
เดชที่มีอยู่อีกด้วย ดังนั้นจึงได้ทรงเลี้ยงดูมาประคองอุปการะด้วย
สามองค์ ซึ่งก็ได้อยู่รวมกันกับพระองค์ท่านตลอดมา จนถึงกาล
อวสานแห่งพระชนม์ชีพ พระธิดาเลี้ยงดังกล่าวทั้งสามนั้นมีพระนาม
ดังต่อไปนี้ คือ :-

๑. หม่อมเจ้าหญิง ประภาพันธุ์ (สมรสกับเรืออากาศเอก
โกสีย์ กรโกสียาก)
๒. หม่อมเจ้าหญิง พันธุ์โรภาส (สมรสกับนายแพทย์ ชูช่วง
เศวทรนทร์)
๓. หม่อมเจ้าหญิง อภัยกัญญา ภาณุพันธุ์

หม่อมเจ้าหญิงวิไลกัญญา ภาณุพันธุ์ ประชวรด้วยพระโรคซึ่ง
หมอตตรวจพบว่ามีมะเร็งในลำไส้ใหญ่และยังมีเนื้องอกในมดลูกอีกด้วย
จึงได้เสด็จเข้ารับการรักษาที่ในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และได้รับ
การผ่าตัด เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้ แต่ภายหลัง
การผ่าตัดแล้วได้มีโรคอื่นแทรก เช่น โรคหัวใจและความอึดตันที่เส้น
เลือดในสมอง จึงทำให้เกิดการร้ายแรงขึ้น แล้วเป็นเหตุให้พระหทัย
วายและถึงชีพิตักษัย เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๕
เวลา ๐๘.๑๔ นาฬิกา รวมพระชันษาได้ ๖๗ ปี.

สารบาญ

เสด็จประพาสสิงคโปร์ และเบตาเวีย

	หน้า
เสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ	๑
ผู้ตามเสด็จ	๑
เสด็จถึงเมืองสมุทรปราการ	๒
เสด็จออกทะเล	๓
เสด็จถึงเมืองสงขลา	๓
ประพาสเมืองสงขลา	๔
เสด็จจากเมืองสงขลา	๔
ถึงปลายแหลมมลายู	๔
เข้าเกร็ดสิงคโปร์	๕
เสด็จถึงท่าเมืองสิงคโปร์	๕
หมายเจ้าเมืองสิงคโปร์เตรียมการรับเสด็จ	๖
เสด็จทรงเรือกรรเชียงประพาสท่าจอกรี	๖
เสด็จขึ้นเมืองสิงคโปร์	๗
เสด็จไปรับชัยมงคลของพ่อค้าที่ศาลานคราภิบาล	๗
คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าอังกฤษ	๗
พระราชดำรัสตอบพ่อค้าอังกฤษ	๑๑
เสด็จประทับที่จวนผู้ว่าราชการเมือง	๑๒
พระราชโทรเลขถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย	๑๒
พระราชโทรเลขสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียทูลตอบ	๑๓

	หน้า
เสด็จทอดพระเนตรโรงทหาร	๑๓
พวกผู้สื่อข่าวเมืองสิงคโปร์มาเฝ้าในราตรีสโมสร	๑๓
เสด็จทอดพระเนตรเรือรบอังกฤษ	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรไปรษณีย์สถาน	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรวัดอังกฤษ	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรโรงเรียน	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรโรงพยาบาล	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรคุก	๑๔
เจ้าเมืองมีการเลี้ยงเต็มยศ	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรโรงเลขสถาน	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรประปา	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรโรงประทีปลม	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรการประกวดไม้ดอก	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรละครสมัครเล่นถวาย	๑๔
พระยาอัสตงกตมีการเลี้ยง	๑๔
เสด็จทอดพระเนตรสวนจีนวังโป	๑๕
มีการเต้นรำที่ศาลานคราภิบาล	๑๕
เสด็จทอดพระเนตรตลาด	๑๕
เสด็จทอดพระเนตรอุกำปั่น	๑๕
อธิบดีผู้พิพากษาเชิญเสด็จเสวย	๑๖
ผู้ว่าราชการเลี้ยงไปรเวต	๑๖
เสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง	๑๖

	หน้า
ออกเรือพระที่นั่งจากสิงคโปร์	๑๖
เสด็จถึงอ่าวเมืองเบตาเวีย	๑๗
หมายเตรียมการรับเสด็จที่เมืองเบตาเวีย	๑๗
กำหนดการเสด็จประพาสที่เมืองเบตาเวีย	๒๕
เสด็จขึ้นเมืองเบตาเวีย	๒๗
พวกข้าราชการแลพวกผู้ที่มาเฝ้า	๒๘
เสด็จทอดพระเนตรโรงทหาร	๒๘
แห่งที่ประทับเสด็จ	๒๘
เสด็จทอดพระเนตรซุ้มทหาร	๒๙
มีการเห็นรำถวายที่สโมสรพลเรือน	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรศาลไปรษณีย์	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรโรงทำประทีปลม	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรกุศลสถาน	๒๙
นคราภิบาลมีการเลี้ยงถวาย	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรสวน	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรวัด	๒๙
เสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์สถาน	๒๙
นายทหารมีการเห็นรำแลดอกไม้เพลิงถวายทอดพระเนตร	
ที่สโมสรทหาร	๒๙
เสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง	๒๙
ออกเรือพระที่นั่งจากเมืองเบตาเวีย	๒๙
เรือพระที่นั่งถึงเมืองสมารัง	๓๐

	หน้า
เสด็จขึ้นประทับในเมืองสมารัง	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรโรงทำคินบีน	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรโรงพยาบาล	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรที่ทำผ้าไสร่งชวา	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรโรงเรียน	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรโรงทำเครื่องจักรรถไฟ	๓๐
เจ้าเมืองมีการเลี้ยงถวาย	๓๐
เสด็จทรงรถไฟ	๓๐
เจ้าเมืองมีการเดินวัวถวาย	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรคุกทหาร	๓๐
เสด็จทอดพระเนตรสุเหร่าชวา	๓๑
เสด็จทอดพระเนตรละครชวา	๓๑
เสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง	๓๑
ออกเรือกลับจากเมืองสมารัง	๓๑
เสด็จกลับมาถึงเมืองสิงคโปร์	๓๑
เสด็จขึ้นสิงคโปร์เป็นการไปรเวท	๓๑
เสด็จทอดพระเนตรละครม้า	๓๒
เสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง	๓๒
ออกเรือจากสิงคโปร์	๓๒
เสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ ฯ	๓๒
การรับเสด็จในกรุงเทพฯ ฯ	๓๒
พระราชทานรูปช้างหล่อเป็นที่ระลึกการเสด็จ	๓๒
จดหมายเหตุของพระวรภันต์พลาก	๓๓

ระยะทางเสด็จประพาสอินเดีย

	หน้า
เสด็จออกจากกรุงเทพฯ	๔๙
ผู้ตามเสด็จ	๔๙
หม่อมเจ้าไปเรียนหนังสือเมืองสิงคโปร์	๕๑
เสด็จถึงเมืองสิงคโปร์	๕๒
เสด็จถึงเมืองมละกา	๕๒
เสด็จถึงเมืองปีนัง	๕๓
เสด็จถึงเมืองเมะลันคา	๕๓
เสด็จถึงเมืองวางกุง	๕๓
เสด็จถึงอำเภอเมืองกลักตา	๕๔
เสด็จขึ้นเมืองกลักตา	๕๔
เสด็จถึงเมืองเตลี	๕๔
เสด็จถึงเมืองอาควา	๕๔
เสด็จถึงเมืองลักเนา	๕๕
เสด็จถึงเมืองคอนปุระ	๕๕
เสด็จถึงเมืองบอมเบ	๕๖
เสด็จถึงเมืองพาราณสี	๕๗
เสด็จกลับถึงเมืองกลักตา	๕๘
เสด็จลงเรือออกจากเมืองกลักตา	๕๙
เสด็จกลับถึงเมืองกุกเก็จ	๕๙
เสด็จถึงเมืองพังงา	๖๐

	หน้า
เสด็จถึงเมืองไทรบุรี	๖๐
เสด็จทางสถลมารคจากเมืองไทรบุรี	๖๐
เสด็จกลับถึงเมืองสงขลา	๖๑
เสด็จลงเรือพระที่นั่ง	๖๑
เสด็จกลับถึงปากน้ำเจ้าพระยา	๖๒
เสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ	๖๒
การรับเสด็จที่กรุงเทพฯ	๖๓
คำถวายพระพรของพ่อค้าฝรั่งที่เกาะหมาก	๖๔
พระราชดำรัสตอบพ่อค้าฝรั่งที่เกาะหมาก	๖๕
คำถวายพระพรของพ่อค้าแขกที่เกาะหมาก	๖๖
คำถวายพระพรของพ่อค้าจีนที่เกาะหมาก	๖๘
พระราชดำรัสตอบอังกฤษที่เมืองเมาะลำเลิง	๖๙
คำถวายพระพรของพวกพม่าที่เมืองเมาะลำเลิง	๗๐
พระราชดำรัสตอบพวกพม่าที่เมืองเมาะลำเลิง	๗๐

จดหมายเหตุเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์
แด่เมืองเบตาเวีย
ครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕

วัน ๕๗๔ ค่ำ ปีมะเมียโทศก ศักราช ๑๒๓๒ เวลา ๕ โมงเช้า
ออกเรือพระที่นั่งพิทยัมรถยูทธจากท่าราชวรดิฐ

ข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนินนั้น ผู้ที่มีเครื่องยศ(๑)
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ
พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ (กรมหลวงอภิศรุตมณฑล) ๑ เจ้าพระยาสุรวงศ์
ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม ๑ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ๑
พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) ๑ เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี (เจ้าพระยา
นรรัตน์ราชมานิต โท) ๑ เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (พระยาประภากรวงศ์
ชาย) ๑ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (พระยามนตรีสุริยวงศ์ ชื่น) ๑ นาย
ราชานัดยานุหาร (เจ้าพระยามาสถกรวงศ์) ๑ พระชลธารพินิจจัย
(ฉุน) ๑ หลวงสิทธินายเวร (พระอินทรเทพ ทับ) ๑ หลวงพิจารณ์
จักรกิจ (พระยาเพ็ชรพิไชย เจริญ) ๑ นายจ่ายวค (หลวงสิทธินายเวร

(๑) ที่เรียกว่าเครื่องยศ คือแต่งยูนีฟอรม ผู้ที่ไปตามเสด็จคราวนั้นจัดเป็น ๒ พวก ที่
ไปในกระบวนตามเสด็จติดพระองค์มีเครื่องแต่งตัวตามยศ นอกจากนั้นแต่งเครื่อง
ปรกติ เครื่องแต่งตัวตามยศตามเสด็จคราวนั้น ข้างฝ่ายพลเรือนใช้เสื้อปักแพรสี
น้ำเงินแก่ บักทองคอแดงข้อมือ ขลิบทองหน้าอก คาดเข็มขัดนอกเสื้อ มีกระบี่
พลเรือนติดสายเข็มขัด นุ่งผ้าไหมสีน้ำเงินแก่ ถุงเท้าขาว รองเท้าหนังดำ หมวก
เซลเม็คแคแพรขนสีดำ นายทหารแต่งเครื่องทหารมหาดเล็ก เสื้อปักสีนกกพิราบ
คาดสายกระบี่ นุ่งผ้าไหมสีเขียวแก่ ถุงเท้าขาว รองเท้าหนังดำ หมวกรูปทรงตั้ง

สมบุญ) ๑ หลวงวิสุตรสาครศิรุ (พระยาวิสุตรสาครศิรุ กัปตัน
 ยอนบุช) ๑ รวม ๑๔ ทหารรักษาพระองค์ นายทัย (พระยาราชานุ-
 ประพันธ์) ๑ นายบุศย์ (พระยาอภัยรณฤทธิ์) ๑ นายคั่น (พระยา
 คักคามิเทศวรฤทธิ์) ๑ นายเล็ก (หลวงศิลปสารสรวุฑ) ๑ นายแจ็ก
 (พระยาเทพอรชุน) ๑ นายเจียม (พรหมประสาทศิลป์) ๑ รวม ๖ นาย
 ที่ไม่มีเครื่องยศ พระยาศรีสุนทรโวหาร (พัก) ๑ พระยามรสาคร
 ประสิทธิ์ศิลป์ (พระยาแพทยพงศา รอก) ๑ พระพิบูลย์โกษากร
 (พระยาโชฎีก เตียร) ๑ หลวงราโชวาท (พระยาสัมพาหบดี แก้ว) ๑
 ขุนสมุทโคจร (เจ้าหมื่นเสมอใจราช จู) ๑ รวม ๕ นาย คนใช้มี
 เครื่องยศ นายวรกิจบรรหาร (หลวงสิทธิไชยเวร เทียง) ๑ นาย
 พิจารณ์สรรพกิจ (พระยาอภัยพิพิธ สุน) ๑ รวม ๒ นาย รวมทั้งสิ้น
 เจ้านายขุนนางมีเครื่องยศ ๑๔ ทหารรักษาพระองค์ ๖ คน ใช้มีเครื่อง
 ยศ ๒ ขุนนางไม่มีเครื่องยศ ๕ รวม ๒๗ คน ในเรือ คนใช้ขุนนาง
 กู้บ้อยเลี้ยงขุนนาง กะลาตี ทหารมรินรวม ๑๘๑ รวมเจ้า ขุนนาง
 ไพร่ คนใช้ ที่ไปในเรือพระที่นั่ง ๒๐๘ คน

เมื่อเรือพระที่นั่งใช้จักรไปกลับเรือที่ปากคลองหลอดแล้วล่อง
 ไปตามลำแม่น้ำ เวลาเที่ยงแล้ว ๓๕ นาที ถึงปากปลัดบน เวลาบ่ายโมง
 ครึ่ง ถึงปากปลัดล่าง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ถึงหน้าเมืองสมุทปราการ
 ทอดสมอหยุกเหนือหาดพระเจดีย์กลางน้ำ เสด็จทรงเรือบดขึ้นไป
 นมัสการพระสมุทเจดีย์ กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จออกไปคอยส่ง
 เสด็จอยู่หน้าเมืองสมุทปราการ เสด็จมาเฝ้าที่พระสมุทเจดีย์^(๑) แล้ว

(๑) กรมพระราชวังบวร ฯ มีหน้าที่ทรงทำการซ่อมแซมบ้อมเมืองสมุทปราการอยู่ใน
 เวลานั้น จึงลงไปคอยส่งเสด็จที่เมืองสมุทปราการ

เสด็จกลับลงมาเฝ้าที่เรือพระที่นั่ง ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงใช้จักรออกจาก
ที่ทอด เวลาบ่าย ๔ โมง ๔๓ นาที ถึงที่ต้นสนคอนน้ำลึก ๘ ศอกคืบ
เวลาบ่าย ๕ โมง ตกน้ำลึก ๕ วา ถึงที่ทอดกำปั่น พบเรือราญรุกไฟรี
กลับมาทอดอยู่ แจ้งความว่า ออกไปถึงหน้าเมืองชุมพรแล้ว สิบห้ารถ
ไปไม่ได้ ต้องกลับเข้ามา เรือสยามปศกัมภ์ทอดอยู่ที่นั่นด้วย จึงมี
พระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เอาเรือไฟลำเล็กไปรับ จมื่นทิพเสนา
(พระยาประชุมประชานาถ เอี่ยม) จมื่นราชามาตย์ (พระยามหาเทพ
จ้อย) พระยาสมุทรธานินทร์ (พระยาอรรคราชนาถภักดี เนตร เป็น
ไวสกงสุลสยามอยู่สิงคโปร์) ไปลงเรือสยาม แล้วเรือพระที่นั่งใช้จักร
ไปจนเวลาบ่าย ๕ โมง ๕๕ นาที ถึงที่ต้นสนตรง ตีระฆังเรือตงที่ศใต้สุด
สำเภา เดินเคียงไปตันทะวันตกเกาะเหลื่อม เกาะไข่ เวลาบ่าย ๑
ถึงท้ายเกาะคราม เวลา ๒ ยามตะเหนะถึงหน้าเมืองปราณ

เวลารุ่งขึ้นวัน ๖ ๖๔ ค่ำ ไม่เห็นฝั่งแลเกาะอะไรเลย จนเวลา
ย่ำค่ำถึงตรงเกาะเต่า แขวงเมืองชุมพร ออกมาทางประมาณ ๒๗ ไมล์
เห็นแต่เกาะเขียว ๆ ตั้งแต่เวลา ๒ ยามจนย่ำรุ่ง ลมสำเภาก็กล้า
มีคลื่น

เวลารุ่งวัน ๗ ๖๔ ค่ำ เห็นเกาะกระหน้าเมืองนครศรีธรรม-
ราช อยู่ข้างตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นฝั่งแลเขาแต่เขียว ๆ เวลาเช้า ๒
โมง แล่นเรือตรงแหลมทราย ยังห่างปากอ่าวเมืองสงขลา ๓๐ ไมล์
เห็นตลิ่งแลเขาต้นไม้สูง ๆ บ้าง เวลาเช้า ๔ โมงถึงหน้าแหลมทราย
แลเห็นต้นตาล ต้นมะพร้าวแลบ้านคามชายตลิ่ง เวลาเที่ยงแลเห็น
กำปั่นทอดอยู่ปากอ่าวเมืองสงขลา เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที ถึงที่ทอด

ปากอ่าวเมืองสงขลา น้ำลึก ๓ วาศอก เรือกลไฟประพาสาอูตรสยาม
 เรือกลไฟเจ้าพระยามาจอดอยู่ก่อน กับเรือกำปั่นลูกค้า ๓ ลำ พระยา
 สงขลา (เจ้าพระยาวิเชียรคีรี เม่น) พระสุนทรานุรักษ์ (เนตร ผู้ช่วย
 ราชการเมืองสงขลา บุตรเจ้าพระยาวิเชียรคีรี เม่น) แลกัปตันออกค้น
 นายเรือเจ้าพระยา มาเฝ้าที่เรือพระที่นั่ง เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จขึ้นไป
 ประทับที่พลับพลาแหลมทราย แล้วเสด็จทรงรถประพาสาตามตลาดที่
 เมืองสงขลา เสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฝาก
 พระราชหัตถเลขาเข้ามาถึงเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกับเรือ
 เจ้าพระยา เวลา ๒ ยาม เรือสยามถึงทอดท้ายเกาะหนู เวลายาม ๑
 พระสุนทรภัก พระยาสุมท มาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง รับสั่งให้เรือสยาม
 ออก ณ วัน ๑๗๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง

ณ วัน ๑๗๕ ค่ำ เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จไปประพาสาตามสวน
 ราษฎรริมเกาะชอจนถึงโรงพอกจันทน์อย่างไร แล้วกลับถึงเรือพระที่นั่ง
 เวลาทุ่มหนึ่ง เวลา ๗ ทุ่มใช้จักรออกจากท่าทอดสมอเมืองสงขลา

รุ่งขึ้น ณ วัน ๒๗๕ ค่ำ ถึงแหลมตานี เรือเดินห่างฝั่งประมาณ
 ๑๐ ไมล์ เวลาเช้า ๒ โมง ถึงตรงแหลมงู เป็นพรมแดนเมืองตานี
 กับเมืองกลันตันต่อกัน เวลาเที่ยงเรือเดินลึกแลไม่เห็นฝั่ง กะเน
 ประมาณถึงหน้าเมืองกลันตัน เวลาบ่าย ๓ โมง แลเห็นเกาะปริงเตียน
 ใต้ปากอ่าวเมืองกลันตัน เวลาบ่ายถึงท้ายเกาะปริงเตียน แลเห็น
 เกาะริคังห่างประมาณ ๒๐ ไมล์ เวลายามเศษถึงหน้าเมืองตรังกานู
 เวลา ๒ ยามเศษ เห็นเกาะบราลา

วัน ๓๑^๔ ค่ำ เวลาอรุณรุ่ง พันเกาะปราดา มาถึงหน้าแหลม
 เขาทังโกรน เวลาเที่ยงเห็นเกาะนาค แยกเรียกว่าปลูเทียมัน เวลา
 บ่าย ๔ โมงเห็นเกาะปลูบีสัง ปลูอ้อ ปลูตังจิ พร้อมกันทั้ง ๔ เกาะ
 เวลา ๓ ยามเห็นแสงเพลิงดวงใหญ่ที่หินขาวปากช่องเมืองสิงคโปร์ ตื่น
 บรรทมขึ้นพอกทอดพระเนตร รับสั่งให้ใช้จักรเข้าไปให้ใกล้ แล้วรับสั่ง
 ให้ถอยออกไปนอกหินขาวประมาณ ๑๐ ไมล์ รอคอยเวลาให้สว่าง
 จะทอดพระเนตรเสาศะเกียงให้เห็นถนัด

ครั้นทอดพระเนตรแล้ว เวลาอรุณรุ่งวัน ๔^{๑๐} ค่ำ ใช้จักรเดินเรือ
 ไปตามช่องเมืองสิงคโปร์ เวลาเช้าโมงครึ่งถึงแหลมโรแมนเนีย เป็น
 ที่สุดแผ่นดินเรียกว่าแหลมมลายู ตรงข้ามเกาะเมืองเรียว ซึ่งเป็น
 เมืองขึ้นของวิลันดา เวลาเช้า ๒ โมง มิสเตอร์เบน เจ้าท่าเมือง
 สิงคโปร์ ใช้เรือกลไฟชื่อปรโตมาทักพระยาอัสตังกทาศรัคษา (พระยา
 อนุกุลสยามกิจ ต้นกิมเจ็ง เป็นกงสุลสยามที่เมืองสิงคโปร์) หลวง
 พิเศษพจนการ (พระยาอรรคราชนารถภักดี หวาด) ออกมารับเสด็จ
 ถึงเรือพระที่นั่งที่แหลมยะโฮ เรือพระที่นั่งร้องกรหยุดเรือพระที่นั่งรับ
 ทั้ง ๓ นายขึ้นมาเฝ้า มิสเตอร์เบน ถวายหนังสือพิมพ์ ว่าด้วยเกาวนา
 แลพ่อค้าพร้อมใจกันจัดการรับเสด็จด้วยความยินดี ๑๑ ข้อ มีแจ้งอยู่
 ในหนังสือพิมพ์นั้น แล้วมิสเตอร์เบน ก็นำเรือพระที่นั่งแล่นไปตาม
 ช่อง ถึงที่ทอดสมอตรงหน้าท่ายอนสตันเบียเวลา ๔ โมงเช้า ทอด
 สมอเรือพระที่นั่งห่างฝั่งประมาณ ๑๕ เส้น

(หนังสือพิมพ์ที่มิสเตอร์เบนถวายนั้น คือหมายรัฐบาลสั่ง
 เตรียมการรับเสด็จ สำเนาพิมพ์ไว้ในหนังสือสยามเรโปสิตอรี ปี
 คริสต์ศก ๑๘๗๑ ดังนี้

หมายรัฐบาลที่ ๖๖

การรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเมื่อเสด็จขึ้น ใต้กะไว้
กั๋งต่อไปนี้ จึงโฆษณาให้ทราบทั่วกัน

๑. เมื่อแลเห็นธงราชวัชเมื่อใด จะยิงปืนใหญ่ที่ป้อมแกนนิ่ง
นัด ๑ แลจะชักธงสยามขึ้นที่เสาธงสัญญาเป็นสำคัญ

๒. วันแลเวลาซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นนั้น
จะบอกให้ทราบด้วยชักสัญญาเหมือนบอกเวลาส่งเมล็ดนั้น สัญญา
จะชักที่เสาธงสัญญาแลมีธงข้างหมายให้ทราบ จะชักสัญญาไว้ ๓ ชั่วโมง
ในเวลานั้นจะไม่ชักสัญญาอื่น

๓. เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเหยียบพระบาทขึ้นบก
จะยิงปืนสลุตที่ป้อมแกนนิ่ง

๔. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นที่อ่าวคอคอลเยอร์ ผู้รั้ง
ราชการเมือง บรรดากรมการผู้ใหญ่ แลผู้บังคับการทหารบกทหารเรือ
ทั้งหัวหน้ากระทรวงต่าง ๆ แลกงสุลต่างประเทศ ขอให้เข้าใจว่าได้
รับเชิญไปรับเสด็จกับผู้รั้งราชการ

๕. ให้ทหารกรมที่ ๗๕ เป็นกองเกียรติยศ ไปตั้งแถวคอย
รับเสด็จที่เสด็จขึ้น

๖. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จจากท่าขึ้นบกไปที่ศาลา
นคราภิบาล ทรงรับคำถวายชัยมงคลที่นั้น ให้ทหารแขกมัทราฐไป
ตั้งแถวเป็นกองเกียรติยศที่หน้าศาลา แลให้ทหารอาสาเมืองสิงคโปร์
ไปยืนเป็นกองเกียรติยศที่ข้างบนบันได

หมายพลตระเวน

ข้อบังคับของพลตระเวนมีดังนี้ ประกาศไว้ให้คนทั้งหลายทราบ
คือ

๑. ตามความในหมายรัฐบาลที่ ๖๖ นั้น ได้ออกข้อบังคับ
สำหรับพลตระเวน ให้รักษาการโดยกวาดขัน เวลาสมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินสยามเสด็จมาเมืองสิงคโปร์ดังนี้

๒. เพื่อจะไม่ให้ผู้คนพลุกพล่านเวลาเสด็จ ห้ามมิให้รถข้าม
สะพานควนนักซ์ัวโมงครึ่ง ก่อนเวลากำหนดเสด็จขึ้นบก เว้นไว้แต่รถที่
ได้รับใบอนุญาตเป็นสำคัญ ข้าราชการซึ่งได้รับเชิญไปคอยรับเสด็จจะได้
รับตั๋วอนุญาตสี่เหลี่ยม จากผู้แทนอธิบดีของตระเวนไปเป็นสำคัญ ส่วน
ผู้ที่มีประสงค์จะไปคอยดูกระบวนเสด็จ จะได้รับตั๋วอนุญาตสี่ขาว

๓. ถนนเหล่านี้ จะมีคนชั่วโมงครึ่งก่อนเวลาเสด็จขึ้น คือ ถนน
แบตเตอร์ ถนนปรินส์ ถนนกะชูลา ถนนอะฮ์ไมดา

๔. ขอให้ผู้เป็นนายสังคนขับรถของตนให้กระทำตามคำสั่งซึ่ง
พิมพ์ไว้ข้างหลังใบอนุญาต

๕. ผู้ใดจะขอตั๋วอนุญาต ให้ไปขอที่ศาลาว่าการพลตระเวน
ในระหว่างเวลา ๔ โมงเช้า จนถึง ๔ โมงพุ่มนี้

หมายนี้ออกตามบัญชาท่านผู้รั้งราชการเมือง

(ลงชื่อ) อี. เอ. เออวิง

ผู้รั้งตำแหน่งโคโลเนียลสเกรตตารี

ทำณที่ว่าการโคโลเนียลสเกรตตารี วันที่ ๑๓ มีนาคม คริสต์ศก ๑๘๗๑)

เวลาย่ำเที่ยง ๒๐ นาที นายทหารอังกฤษกัปตันลักกี เสมียน
ใหญ่ชื่อมิสเตอร์เบ็ค รองชื่อมิสเตอร์แนตตี ลงมาเผ่าในเรือพระที่นั่ง
กราบบังคมทูลว่า วันนีขอเชิญเสด็จประทับอยู่ในเรือพระที่นั่งคืนหนึ่ง
ก่อน ต่อเวลาพรุ่งนี้จึงจะไ้จัดการรับเสด็จได้^(๑) ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมง
ครึ่ง ผู้รั้งราชการเมืองสิงคโปร์ ชื่อนายพันเอกแอนสันกับมหาราช
อาบูบักกะ เจ้าเมืองยะโฮ น้อยชายลงมาเผ่าในเรือพระที่นั่ง แล้ว
มิสเตอร์รีกลงมาเผ่า^(๒) ครั้นมิสเตอร์รีกลับ ทรงเรือบศ ๑๒ กรรเชียง
มีเรือบศข้าราชการตาม ๒ ลำ เสด็จเที่ยวทอดพระเนตรตามชายทะเล
แถวหน้าบ้านติโละวัยยา ที่พวกอังกฤษทำอยู่แลท่าจอดเรือกำปั่น เวลา
ทุ่มหนึ่งกลับถึงเรือพระที่นั่ง

ครั้น ณ วัน ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ เวลาเช้าโมงเศษ เรือกลไฟบางกอกมา
แต่กรุงเทพฯ ได้รับหนังสือฯ พณฯ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เวลาเช้า
๔ โมง ผู้รั้งราชการเมืองใหญ่ชื่อเรือกลไฟเล็กแล้ว ๑ เรือ ๑๐ กรรเชียง
๒ ลำมารับเสด็จ จึงรับส่งให้ข้าราชการแต่งตัวเต็มยศขึ้นไปคอยรับ
เสด็จที่สะพานท่าเรือรับเสด็จนั้น ทรงเรือพระที่นั่ง ๑๒ กรรเชียง
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระองค์เจ้า
ศุขสวัสดิ์ เจ้าพระยาสุรวงศ์ฯ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ พระยาสุรศักดิ์
มนตรี นายราชานัดยานหาร ตามเสด็จในเรือพระที่นั่ง เรือไฟจึงถึง

(๑) เวลานั้นตำแหน่งเจ้าเมืองสิงคโปร์ว่าง นายพันเอกแอนสันเป็นผู้รั้งราชการเมือง
ที่ต้องเชิญเสด็จประทับอยู่ในเรือวัน ๑ ก่อน เพราะจัดการรับเสด็จไม่ทันนั้น เป็น
ด้วยในสมัยนั้น โทรเลขในระหว่างเมืองสิงคโปร์กับกรุงเทพฯ ยังไม่มี ที่เมือง
สิงคโปร์รู้ไม่ได้แน่ว่าจะเสด็จถึงวันไร

(๒) มิสเตอร์รีคคนนี้เป็นนายห้างใหญ่อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ได้เคยเข้ามาเผ่าฯ แลเป็นที่
ชอบพระอัธยาศัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สะพานยอนสตันเบีย เวลา ๕ โมงเช้า นายพันเอกแอนสัน ผู้รั้ง
 ราชการเมืองสิงคโปร์ พร้อมด้วยกรมการผู้ใหญ่ กงสุลต่างประเทศ
 แลมหาราชาเมืองยะโฮ คอยรับเสด็จอยู่ที่สะพาน มีทหารยืนแถวแล
 แตรวงเป็นกองเกียรติยศ ขุนนางไทยยืนเป็นแถวคอยรับเสด็จ ๒ ข้าง
 เมื่อออกเรือพระที่นั่ง เรือพิชัยมรณยุทธกับเรือยงยศโยชณิชาลัยงสุด
 ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นที่ท่า บ้อมแขนนิ่งกับเรือรบอังกฤษยิงสลุต ผู้รั้ง
 ราชการเมืองเซี่ยงเต้จึงผ่านแถวทหารกองเกียรติยศไปขึ้นรถพระที่นั่ง
 ผู้รั้งราชการตามเสด็จในรถนั้น ไปยังเจ้าน้ำฮอล คือศาลานคราภิบาล
 ที่หน้าศาลามีทหารยืนเป็นแถวเป็นกองเกียรติยศ บนบันไดมีทหารอาสา
 เมืองสิงคโปร์ยืนรอรับเสด็จ เสด็จขึ้นไปยังห้องประชุม มีราชอาสน์
 จัดตั้งไว้ เชิญเสด็จขึ้นประทับราชอาสน์ ข้าราชการยืนราย ๒ ข้างแล้ว
 พวกกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลพวกผู้ดีชาวเมืองสิงคโปร์เข้าเฝ้าเดินผ่าน
 หน้าพระที่นั่งถวายคำนับทีละคน ครั้นเสร็จแล้ว มีสเตอร์ทอมัสสก็อต
 ผู้เป็นหัวหน้าของสโมสรพาณิชย์ถวายชัยมงคล (คำถวายชัยมงคลนั้น
 แปลได้ความว่า

ขอกราบทูลสมเด็จพระบรมพิตร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
 จุฬาลงกรณ์เกล้า พระเจ้าแผ่นดินสยาม แลเป็นราชาธิราชของลาว
 ขอพระองค์จงได้โปรด

ข้าพเจ้าสมาชิกทั้งหลายในสมาคมพาณิชย์เมืองสิงคโปร์ เป็น
 นายห้าง นายธนาคาร แลเป็นพ่อค้า นานาชาติ มีความประสงค์จะ
 ถวายความยินดี แลมีน้ำใจต้อนรับพระองค์ด้วยความเคารพ ในเมื่อ
 พระองค์เสด็จมาถึงเมืองของข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นครั้งแรก

ข้าพเจ้าทั้งหลายนิยามว่า การที่พระองค์เสด็จครั้งนี้ เป็นพยานให้ปรากฏยิ่งขึ้นว่า รัฐบาลของพระองค์ประสงค์จะบำรุงทางมิตรไมตรีกับนานาประเทศ ข้าพเจ้าทั้งหลายแน่วแน่ใจว่า ซึ่งพระองค์ผู้ทรงพระเกียรติยศสูง ได้ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีจะไปประพาสถึงเมืองท่าต่างประเทศดังนี้ ไม่ใช่แต่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์เท่านั้น จะเป็นเยี่ยงอย่างแก่พระราชาในประเทศอื่น แลเป็นประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในประเทศนั้น ๆ ด้วย

ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความชื่นชมยินดีที่แลเห็นว่า พระองค์มีพระราชหฤทัยเพื่อแผ่กว้างขวาง เหมือนกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้ทรงเสด็จมาแล้ว (สมเด็จพระบรมชนกนาถ) พระองค์ได้ทรงปกครองพระราชอาณาจักรด้วยพระปรีชาญาณ แลบรรเทาความทุกข์ร้อนต่าง ๆ กรุงสยามได้อาศัยพระปรีชาญาณของสมเด็จพระบรมชนกนาถนั้นเป็นทศัง จึงได้มีความเจริญ แลเป็นที่นับถือของนานาประเทศอย่างทุกวันนี้

ข้าพเจ้าทั้งหลายมีความพอใจ ที่ได้แลเห็นการค้าขายในระหว่างเมืองนี้ กับพระราชอาณาจักรของพระองค์มีมากมายแลเจริญขึ้นทุกที ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้สึกพระเดชพระคุณที่รัฐบาลสยามได้ช่วยทำนุบำรุงการค้าขายของข้าพเจ้าทั้งหลาย ทางไมตรีในระหว่างเมืองสิงคโปร์กับกรุงสยาม ถ้ายังสามารถจะเจริญขึ้นอีกได้ ข้าพเจ้าทั้งหลายหวังใจว่า ทางไมตรีนี้จะเจริญยิ่งขึ้น

ในที่สุด ข้าพเจ้าทั้งหลายขอให้พระองค์จงทรงดำรงพระบรมสุข แลทรงเจริญรุ่งเรืองด้วยประการทั้งปวง แลขอให้พระเป็นเจ้าผู้

ประทานสรรพสิ่ง จงบันดาลให้รัชกาลของพระองค์ยืนนาน ประกอบ
ด้วยสถานศิสุข แลพระเกียรติยศทุกประการ

ลงชื่อแทนสมาคมค้าขาย ทอมัส สก็อต

ผู้เป็นประธาน

กรมศิลปากร

พระราชดำรัสตอบว่า

ดูกรท่านทั้งหลาย เรามีความยินดีที่ได้ฟังคำต้อนรับของพวก
พ่อค้าเมืองสิงคโปร์ ซึ่งแสดงโดยไมตรีจิต การค้าขายเป็นการสำคัญ
ที่จะให้เกิดสมบัติของชาติทั้งหลาย ทั้งเป็นเหตุให้เกิดความอุตสาหกรรม
แลความสุขความเจริญแก่ประชาชนทุกคน

เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถของเราเสวยราชสมบัติอยู่ ได้ทรง
ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับรัฐบาลต่างชาติในยุโรป เพื่อให้การ
ไปมาค้าขายในระหว่างประชาชนเจริญขึ้น เราจะพยายามดำเนินตาม
รอยพระบาททุกกล บำรุงความเจริญในพระบรมราชโบายซึ่งได้ทรงเริ่ม
ไว้โดยเต็มกำลัง

เป็นความยินดีของเราอย่างหนึ่ง เมื่อเรามาเยี่ยมเยือนเมืองต่าง
ประเทศภายนอกพระราชอาณาจักร ได้มาถึงเมืองสิงคโปร์ก่อน เพราะ
นอกจากที่เป็นเมืองค้าขายใหญ่โต ยังเป็นเมืองซึ่งได้มีไมตรีชอบพอ
ค้าขายกันกับกรุงสยามอยู่เป็นอันมาก เราหวังใจว่า เมืองนี้คงจะมี

ความเจริญยิ่งขึ้นต่อไปทุก ๆ ปี แลบรรดาผู้ที่อยู่ในเมืองนี้จะมี ความ
สุขสำราญ อยู่ในพระราชอำนาจของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย

เราขอให้สิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลกจงป้องกันแล
อุดหนุนความประสงค์ของท่านทั้งหลายในการค้าขาย ให้สำเร็จ
ประโยชน์ทุกประการ)

แล้วหัวหน้าพ่อค้าจีนถวายชัยมงคล และมีพระราชดำรัสตอบตาม
สมควร

ครั้นทรงรับชัยมงคลแล้ว ผู้รักราชการเมืองจึงเชิญเสด็จขึ้น
ทรงรถ พวกข้าราชการขึ้นรถตามเสด็จไปเกาะเวอนเมนต์เฮาส์ เป็น
ตึกที่อยู่ของเจ้าเมืองสิงคโปร์บนยอดเขา ซึ่งได้จัดไว้เป็นที่ประทับแรม
กับจัดบ้านที่เขานิวอาเบอร์ชอว์นเบิร์กเคียวอีก ๒ แห่ง พวกข้าราชการ
แยกกันอยู่ ที่บ้านเจ้าเมืองบ้าง ที่บ้านปริงเคียวบ้าง บ้านพระภาชี-
สมบัติบริบูรณ์ (พระยาพิสดาศสมบัติบริบูรณ์ ยม เป็นเจ้าของเรือ
เจ้าพระยา) บ้าง บ้านพระยาอัสสัมชัญ (เมื่อเสด็จถึงเมืองสิงคโปร์
แล้วได้มีพระราชโอรสถึงสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย พระเจ้าแผ่นดิน
อังกฤษทั้งนี้

ทูล สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย

หม่อมฉันออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม มาตรวจตรา
หัวเมืองของหม่อมฉัน แล้วได้ลงมาถึงเมืองสิงคโปร์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้น
ของพระองค์ เป็นครั้งแรกที่เจ้าแผ่นดินสยาม ได้มาขึ้นที่เมืองของ
อังกฤษ

ท่านผู้รั้งราชการได้ต้อนรับหม่อมฉันเป็นเกียรติยศอย่างสูงสุด
แลได้จัดให้พักที่จวนมีความสุขสบายมาก

หม่อมฉันมีความยินดีที่ได้เห็นบ้านเมืองแลผู้คน ซึ่งอยู่ใน
พระราชอำนาจของพระองค์ มีความเจริญรุ่งเรืองถึงเพียงนี้

หม่อมฉันขอบพระทัยที่พระองค์ทรงรับรองโดยไมตรี แลขอให้
พระองค์ทรงเจริญชนมสุขทุกประการ

สมเด็จพระราชินีจิกคอเรีย มีพระราชโอรสตอบดังนี้

ทูล สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

หม่อมฉันได้รับพระราชโอรสมีมาจากเมืองสิงคโปร์ หม่อมฉัน
มีความยินดีมากที่ได้ทราบว่า พระองค์เสด็จมาถึงแผ่นดินของอังกฤษ
แลเจ้าเมืองกรมการได้จัดการรับเสด็จเป็นที่พอพระทัย หม่อมฉัน
ขอบพระทัยที่พระองค์ทรงประทานพร แลขอให้พระองค์เชื่อพระทัย
ว่า หม่อมฉันก็มีความประสงค์จะให้พระองค์เจริญพระชนมสุขทุก
ประการ)

ครั้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ทรงเครื่องตามธรรมเนียม ทรงรถ
เสด็จไปเยี่ยมข้าราชการที่อยู่บ้านปริกเคีย เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จ
กลับจากบ้านปริกเคีย ไปทอดพระเนตรบาแรกที่ทหารอยู่บนเขา เวลา
ย่ำค่ำเสด็จกลับถึงที่ประทับเดิม เวลายามหนึ่งพวกขุนนางนายทหาร
พาภรรยาแลบุตรหญิงมาเฝ้าที่บ้านเจ้าเมืองพร้อมกันประมาณ ๒๐๐ คน
เข้ามาหน้าพระที่นั่งแล้วคำนับเรียงกันไปเป็นคู่ แล้วผู้รั้งราชการเมือง
ให้ทำบัพพาทย์ฝรั่ง พวกชายหญิงซึ่งมาเฝ้านั้นก็พากันเต้นรำถวาย
ทอดพระเนตรจน ๒ ยาม

วัน ๖๖๔ ก้า เวลาเช้า ๕ โมง ทรงเครื่องเต็มยศเสด็จไป
 ๑๒
 ทอดพระเนตรเรือรบอังกฤษ (ชื่อบาร์ธซา) แล้วเสด็จไปบ้านปริกเคีย
 เสวยกลางวันกับขุนนางที่อยู่บ้านปริกเคียแลขุนนางที่ตามเสด็จ แล้ว
 ทรงเครื่องตามธรรมเนียม ทรงรถไปทอดพระเนตรที่ตึกสำหรับส่ง
 หนังสือเมล์ (ไปรษณีย์สถาน)^(๑) แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรโบสถ์
 อังกฤษ (วัดเซ็นแอนดริว) แล้วเสด็จไปที่สกุล (แรฟฟัล) สอน
 หนังสือเท็ก แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรที่รักษาคนเสียจริตแลรักษา
 คนป่วยไข้ (โรงพยาบาล) เสร็จแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตรที่เยลล์
 คือคุกสำหรับขังคนโทษ จนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จกลับยังที่ประทับ
 บ้านเจ้าเมือง เวลาทุ่ม ๑ ผู้รั้งราชการเมืองมีการเลี้ยงถวายในราชการ
 เชิญเสด็จเสวยโต๊ะกับขุนนางชาวยุโรปประมาณ ๒๐ คน

วัน ๗๖๔ ก้า เวลาเช้า ๕ โมงทรงเครื่องตามธรรมเนียมไป
 ๑๓
 ทอดพระเนตรที่ตึกเดแลแรฟ (โทรเลขสถาน) แลศาลชำระความ
 แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรที่ตึกสำหรับค้ำไฟใหม่เดที่ตึกลมประทีป
 จนเวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จกลับที่ประทับ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จไป
 ทอดพระเนตร (การประกวดดอกไม้ ซึ่งจัดขึ้นในการรับเสด็จ ณ)
 สวนดอกไม้สำหรับเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จกลับที่ประทับ
 เวลา ๒ ทุ่มทรงเครื่องครึ่งยศเสด็จไปทอดพระเนตรละคร (พูด ซึ่งพวก
 อังกฤษชาวเมืองสิงคโปร์พร้อมกันจัดขึ้นเล่นถวายในการรับเสด็จ)
 ที่เทาน์ฮอล สองยามเสด็จกลับยังที่ประทับเดิม

(๑) ในสมัยนั้น ชื่อต่าง ๆ หลายชื่อ เช่นไปรษณีย์โทรเลขเป็นต้น ยังไม่เกิดขึ้นใน
 ภาษาไทย

วัน ๑๖^{๑๔} ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ทรงเครื่องตามธรรมเนียม
เสด็จไปบ้านพระยาอัสคองคต ๆ จัดโต๊ะถวายเสวยพร้อมกับข้าราชการที่
ตามเสด็จ เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จกลับยังที่ประทับ ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง
เสด็จไปทอดพระเนตรสวนจีนของจีนวังไป

วัน ๒๖^{๑๕} ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จเที่ยวประพาสห้างขายของ
ต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับ เวลา ๒ โมงครึ่ง ทรงเครื่องเต็มยศอย่างทหาร
พร้อมด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน ไปทอดพระเนตร
เต็นท์ที่เต้านซอล (ซึ่งจัดขึ้นในการรับเสด็จ) เวลา ๕ โมงเศษเชิญ
เสด็จเสวย แลมีโต๊ะจัดตั้งเลี้ยงผู้ไป ๔ โต๊ะ ๆ หนึ่งประมาณ ๗.๘.๙.วา
คนชาวยุโรปประมาณทั้งชายทั้งหญิง ๕๐๐ คนเศษ ครั้นกินโต๊ะแล้ว
ผู้รักราชการเมืองยื่นชั้นกลาวคำสรรเสริญตามภาษาอังกฤษ แปลได้
ความว่า การขมนามครั้งนี้ทำให้เป็นพระเกียรติยศแก่สมเด็จพระเจ้า
กรุงสยาม ซึ่งเป็นพระองค์แรกที่เสด็จมาท้าวพระบาทเหยียบแผ่นดิน
ของอังกฤษ แล้วถวายพระพรว่า ขอให้ทรงเจริญดำรงอยู่ในสิริราช
สมบัติยืนอยู่นาน ชุณนางฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษก็สุเรนพร้อมกัน ๓ คน
เสวยแล้วเสด็จทอดพระเนตรเต็นท์ พวกขุนนางนายห้างก็เต็นท์อีก
พัก ๑ แล้วเสด็จกลับยังที่ประทับเวลา ๒ ยาม

วัน ๓๖^{๑๕} ค่ำ เวลาเที่ยงทรงเครื่องตามธรรมเนียม เสด็จไป
บ้านเมเยอแมกเนีย^(๑) แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรตลาดขายปลาขายผัก
แลศาลเจ้าโจซ็อกง แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรอุ้งกำปั่นแลโรงทำ
การช่างที่อุ้งกำปั่นด้วย เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จกลับยังที่ประทับ เวลา

(๑) เป็นนายทหารช่างประจำเมืองสิงคโปร์

ทุ่มเศษเสด็จไปเสวยโต๊ะที่บ้านเชอเบนสันแมกสเวล อธิบดีผู้พิพากษา
เสวยแล้วกลับยังที่ประทับ

วัน ๔^๒ ๕ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้าเสด็จประพาสตามห้างแล้วเสด็จ
กลับ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จประพาสตามถนนต่างๆ เวลาทุ่มเศษ
ผู้รั้งราชการเมืองเชิญเสวยโต๊ะไปรวต

วัน ๕^๓ ๕ ค่ำ เสด็จพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่นายพันเอก แอนสัน ผู้รั้งราชการเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง
ทรงเครื่องเต็มยศพร้อมด้วยขบวนนางพายนางพลเรือนตามเสด็จ ขึ้นรถ
ออกจากที่ประทับบ้านเจ้าเมือง เสด็จมาตั้งท้ายอนสถันเบ็ย มีทหาร
กองเกียรติยศคอยส่งเสด็จ ขุนนางฝรั่ง ขุนนางจีน มหาราชาเมืองยะโฮ
มาส่งเสด็จถึงสะพาน แล้วทรงเรือกลไฟเล็กที่ผู้รั้งราชการเมืองจัดไว้
ส่งนั้น มายังเรือพระที่นั่งที่เทียบมฤตยูท และเวลาที่เสด็จลงเรือพระที่นั่ง
ก็ยิ่งสลุกสง่าเสด็จเหมือนอย่างเมื่อมาเสด็จขึ้นเมืองฉะฉาน เวลา ๑๑ ทุ่ม
เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองสิงคโปร์

ณ วัน ๖^๔ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงถึงฮ่าวแม่น้ำเมืองยะโฮ เวลา
เช้า ๓ โมงครึ่งเข้าช่องเกาะเรียว เวลาบ่ายห้าเห็นเกาะเมืองสิงาข้างขวา
ห่างประมาณ ๑๕ ไมล์

วัน ๗^๕ ๕ ค่ำ เวลาบ่ายรุ่ง เห็นเกาะปากช่องบังกาข้างเหนือ เวลา
๒ โมงเช้าเห็นเสาเรือนตะเกียงปากช่องบังกาแหลมตะวันออก เวลา
๓ โมงเช้าเข้าช่องบังกา เวลาบ่ายห้าออกปากช่องบังกาข้างใต้

วัน ๑^๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้า เห็นเกาะวอสเซอเหนือห่างประมาณ
๑๐ ไมล์ เวลาเช้า ๓ โมงถึงหน้าหมู่พันเกาะข้างตะวันออก ๔ โมงเช้า

ถึงเกาะวอคเซอได้ บนเกาะมีเรือนตะเกียง เวลาเช้า ๕ โมงถึง
เกาะชาวที่ปากอ่าวเมืองเบตาเวีย เห็นฝั่งแลกำปั่นรบ กำปั่นลูกค้า
เห็นอู่กำปั่นอยู่บนเกาะ เวลาบ่ายโมงเรือพระที่นั่งแล่นผ่านเรือรบ
วิลันดาเข้าไป เรือ ๘ ลำยิงสลุตลาละ ๒๑ นัด ครั้นเรือพระที่นั่ง
ทอดสมอ อาสิสเตนเรสตีเตนตักกับผู้ว่าราชการกรมการเมือง กัปตัน
เจ้าท่ากำปั่นขนนางอีก ๕ นายลงมาเฝ้า

(ได้พบคำแปลหมายรัฐบาลเตรียมการรับเสด็จที่เมืองเบตาเวีย
มีอยู่ในจดหมายเหตุเก่าวพระสมเด็จ ฯ กรมการวิลันดาคนนำมาให้
กราบทูล ฯ เมื่อเรือพระที่นั่งไปถึง อย่างเดียวกับที่เมืองสิงคโปร์ เห็น
ควรรักษาไว้ จึงได้พิมพ์ไว้ในที่นี้

หนังสือกำหนดการรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะ
เสด็จออกมาเมืองเบตาเวีย ในเดือนมาฆะ คริสต์ศักราช ๑๘๗๑ ปี จะ
เสด็จออกมาถึงท่าแล้วจะรับอย่างไร

ข้อ ๑. ว่า เจ้าพนักงานผู้รักษาราชบอเหตุที่เกาะอนรุค แล
เจ้าพนักงานผู้รักษาราชบอเหตุที่เรือรบ ที่ทอดประจำอยู่ที่ท่าเรือนอก
ได้เห็นเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม มีธงที่ปลายเสาเมื่อใด
เจ้าพนักงานต้องชักธงบอกให้ขยับมาเสนาเจ้าท่าทราบโดยเร็ว แล้ว
เจ้าท่าจะต้องไปแจ้งแก่คอเวอนเนอเยเนราลผู้ครองเมือง แล้ว
เจ้าพนักงานที่ได้กำหนดไว้ให้ออกไปเชิญเสด็จขึ้นบก

ข้อ ๒. ว่า เรือรบขอลันดาแล่นออกไปพบเรือพระที่นั่งสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ตี เรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แล่นมาพบเรือรบขอลันดาก็ตี เรือรบขอลันดาต้องทำกำปั่นสมเด็จพระ

พระเจ้าแผ่นดินสยามตามกฎหมายข้อที่ ๑ แลข้อ ๒๘, ๕๒, ๕๓ ซึ่ง
ได้กำหนดไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเมืองไทยจะเข้ามา จะต้องคำนับ
แลยิงสลุตรับในเรือรบฮอลันดาอย่างไร (นั้น) เรือรบฮอลันดาต้อง
ทำคำนับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตามกฎหมายกำหนดไว้หนึ่ง
เรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเข้ามาทอศมอแล้ว กัปตัน
ของเรือรบที่ชักธงบอกเหตุตามว่าไว้ในข้อที่ ๑ ต้องลงเรือไปที่เรือ
พระที่นั่ง บอกให้กัปตันเรือพระที่นั่งทราบ ว่า ขุนนางซึ่งได้จัดไว้
ให้เป็นเจ้าพนักงานออกมาเชิญเสด็จนั้น จะออกมาเชิญเสด็จ

ข้อ ๓. ว่า ขุนนางซึ่งเป็นเจ้าพนักงานเชิญเสด็จขึ้นบกนั้น ครั้น
ได้เห็นธงสำคัญแล้ว ต้องมาชุมนุมพร้อมกัน เจ้าพนักงานเหล่านั้นคือ
เสกเรตตารีของคอเวอนเนอเยเนราลผู้ครองเมืองนั้นนาย ๑ ขุนนาง
สำหรับปรีกษาราชการแผ่นดินมีอายุสูงที่สุดนาย ๑ เกวณนาเมือง
เบตาเวียนาย ๑ กอมมันเตอคือแม่ทัพใหญ่ที่หนึ่งซึ่งได้บังคับการรบ
บนบกเกาะยาวานาย ๑ ซิปออฟเซอคือแม่ทัพใหญ่ที่หนึ่งซึ่งได้บังคับ
การรบฝ่ายทะเลยาวานาย ๑ ฮัมมาสเตนคือเจ้าท่านาย ๑ กัปตัน
อาศยุภาคคือเสมียนฝ่ายการทหารของคอเวอนเนอเยเนรالنายน ๑
รวม ๗ นายด้วยกัน เจ้าพนักงานเหล่านั้นชุมนุมพร้อมแล้ว พวกนั้น
ไปลงเรือกลไฟชื่อคิล็องซึ่งจอดอยู่ที่สะพาน แล้วใช้จักรออกไปที่
เรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม แล้วขึ้นบนเรือพระที่นั่ง
เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม สำแดงชื่อคอเวอนเนอเยเนราล
กราบทูลให้ทราบว่า คอเวอนเนอเยเนราลทราบว่า สมเด็จพระเจ้า
แผ่นดินสยามเสด็จมาถึงแล้วก็มีควมยินดี ให้กราบทูลว่า คอเวอน-

เนอเยเนราลขอเชิญเสด็จขึ้นบกตามที่กำหนดไว้ในหนังสือนี้ ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเห็นชอบตามกำหนดนั้น ให้ขุนนางที่ลงไปเชิญเสด็จนั้นซักทรงขึ้นเป็นสำคัญ แล้วให้ผู้ที่อยู่ที่คึกซ์ปมาสเคนไปแจ้งความให้คอเวอนเนอเยเนราลทราบ

ข้อ ๔. ให้แจ้งความนี้ให้คอเวอนเนอเยเนราลทราบแล้ว จะยิงปืนใหญ่ที่บ้อมช้อปรีนเฟเรกริก ๓ นัดให้เป็นที่สำคัญ การที่จะรับเสด็จนั้นจะเป็นตามกำหนดในหนังสือบทประการ

ข้อ ๕. เรือพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเข้ามาเมื่อใด เรือรบฮอลันดาแลเรือรบเมืองอื่น ๆ ที่ทอดอยู่ที่ท่าเรือนอก แลทอดอยู่ที่ท่าเรือใน จะต้องซักทรงขึ้นแต่งเรือให้พร้อมทุก ๆ ลำ เวลาเข้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นบกนั้น นายเรือพ่อค้าฮอลันดาก็ดี นายเรือพ่อค้าต่างประเทศก็ดี แลนายเรือมลายูก็ดี บรรดาที่ทอดอยู่ที่ท่าแลลำแม่น้ำ ได้เห็นที่เรือรบซักทรงขึ้นแต่งเรือเมื่อใด เรือเหล่านั้นต้องซักทรง (ด้วย หนึ่ง ให้ซักทรง) ฮอลันดาชั้นที่กำบลคอเวอนเมนต์เฮาส์ คือที่คอเวอนเนอเยเนราลอยู่แห่งหนึ่ง ที่สตาสเฮาส์คือที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินแห่งหนึ่ง ที่ฮัมปมาสเคนเจ้าทำอยู่แห่งหนึ่ง ที่คัสตัมเฮาส์ ตึกเก็บภาษีแห่งหนึ่ง แลที่อื่นซึ่งเป็นที่สำคัญหลายแห่ง

ข้อ ๖. เจ้าพนักงานที่กำหนดไว้ในข้อ ๓ นั้น เมื่อจะออกไปเชิญเสด็จจะต้องลงเรือกลไฟชื่อติลลิ่ง เวลาเข้ายี่รุ่ง ถ้าเรือลำนั้นไม่พอกับคนที่ตามเสด็จ เจ้าพนักงานต้องจัดเรือลำอื่นตามที่จะต้องการ ให้พอกันที่จะมาพร้อมกันเที่ยวเดียว อย่าให้ต้องรับหลายเที่ยว

ข้อ ๗. พวกทหารจะชุมนุมพร้อมกันที่สนามช็อกอนอิงสเปเลน ให้ทันในเวลาเช้ารุ่ง มาพร้อมกันแล้วให้เดินตามถนนชื่อเสเกรตทาร์ จนถึงตำบลชอร์สวิก แล้วจะยืนเรียงกันเป็นแถวตามคลองซุก ตรงกัน กับที่ค่อเวอนเมนต์โฮเต็ล

ข้อ ๘. ทหารที่อยู่ในโรงทหารชื่อเวลเทอเฟรเคน ต้องชุมนุมพร้อมแล้ว เดินออกมาเป็นแถวที่ถนนช็อคอนโร๊ก แต่งตามยศหมู่ของเขา

ข้อ ๙. ทหารมลายูที่ถือหอกกับพวกโปลิศ ต้องชุมนุมพร้อมกันในเวลาเช้ารุ่ง ที่ตรงหน้าตึกนายโปลิศ แลทหารมลายูที่ถือหอก ต้องแต่งตัวตามธรรมเนียมของเขา ที่เป็นนายนั้นต้องแต่งตัวตามกำหนดกฎหมาย แล้วจะกองเสือกเอาหมู่หนึ่งให้ถือธง แลทหารมลายูที่ถือหอกกับพวกโปลิศ ให้ยืนแถวข้างปีกซ้ายของพวกทหารทหารถือหอกกับพวกโปลิศเหล่านี้ ให้ยืนเป็นแถวริมถนนทั้งสองฟาก ไร่ช่องถนนห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๐. พวกจีนที่อยู่เมืองเบตาเวียที่ตำแหน่งราชการ แลจีนที่อยู่ในบังคับของเขา ต้องแต่งตัวตามธรรมเนียมของเขา แล้วให้ออกมายืนเรียงเป็นแถวตามถนนต่อพวกทหารที่ถือหอก จะได้ทำค่านับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตามธรรมเนียมจีน

ข้อ ๑๑. คนชาวฮอลันดาซึ่งต้องเป็นทหารนอกจากทหารประจำ ต้องชุมนุมพร้อมกันที่ใกล้ถนนช็อคบิลเนลนิวปอส ให้ทันเวลาเช้ารุ่งแล้ว นายของเขาจะเดินมาตั้งเป็นแถวที่ถนนนั้น ตั้งข้างปีกขวา พวกทหารที่ยืนแถว แลให้ทหารเหล่านี้ยืนไว้ช่องถนนห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๒. คนชาวมลายู แลคนชาติอื่น ๆ ที่อยู่เมืองเบตาเวีย ต้องแต่งตัวตามธรรมเนียมโดยดี ถือหอกตามที่มี ออกมาพร้อมกันยืน อยู่หน้าบ่อม แลนายของเขาที่เรียกว่า ยากสะ จะนำมาให้ตั้งอยู่ใน ถนนชื่อปรีนเซน ต่อพวกทหารซึ่งตั้งอยู่ในถนนบิลเนลนิวปอส จน ถึงสะพานซึกไหยินแถว ๒ ฟากถนน ให้ไว้ช่องถนนห่าง ๑๒ ฟุต

ข้อ ๑๓. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จมาถึงที่ทหารยืนถือ ปืนเมื่อใด ให้ทหารปรีเซนอัมทาคำนับ ที่เป็นทหารมลายูถือหอกนั้น จะคำนับเอาปลายหอกลงถึงดินตามธรรมเนียมเขา แลเมื่อเสด็จพระ ราชดำเนินอยู่นั้น พวกแตรกลองจะเป่าแตรตีกลองรับเสด็จ แลนาย ที่ถือธงจะลดธงลงคำนับ นายทหารทุก ๆ นายก็จะทำคำนับด้วยดาบ

ข้อ ๑๔. ทหารม้าที่นำเสด็จแลติดตามเสด็จ เดินพันทหารที่ยืน แถว ๒ ฟากถนนแล้ว ทหารที่ยืนแถว ๒ ฟากถนนนั้นเดินแห่ตาม เสด็จทุกพวก จนถึงโฮเต็ลตำบลรุสวิกที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ประทับ แล้วขุนนางนายของพวกมลายู แลนายของพวกจีน แลนาย ใหญ่ของพวกมลายูที่เรียกว่า ยากสะ แลชุปริสคือพระใหญ่ของจีน ของมลายู แลนายบ้านนายพวกกระบวนแห่ กับขุนนางจีนจะตามเข้าไป ในโฮเต็ลที่ประทับก็ได้ แต่ทหารพวกเหล่านี้จะเข้าไปไม่ได้

ข้อ ๑๕. ทหารม้าที่นำเสด็จแลตามเสด็จนั้น ต้องชุมนุมพร้อม กันในเวลาเข้าย่ำรุ่งที่สนามตรงหน้าโรงการช่างที่ตำบลยาคคะปาศ ตั้ง คอยอยู่ที่นั้นจนถึงเวลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จขึ้นบนบกเชิญ ขึ้นทรงรถแล้ว ทหารม้าเหล่านี้จะมาตั้งเป็นแถวนำเสด็จบ้างตามเสด็จ บ้าง จะได้ส่งเสด็จเข้าไปโฮเต็ล ประทับตำบลรุสวิกให้เป็นพระเกียรติยศ

ข้อ ๑๖. เวลาโม่งเข้า เจ้าพนักงานพวก ๑ คือไวสเปริสเคนต์
 ผู้เป็นขุนนางปรึกษาในราชการแผ่นดินที่สองนายหนึ่ง กอมมานเตอ
 คือแม่ทัพฝ่ายทหารบกนายหนึ่ง ฝ่ายทะเลนายหนึ่ง กับหมอกความใหญ่
 ที่สุด ฝ่ายศาลชำระความนายหนึ่ง กับเปริสเคนต์ฝ่ายพ่อค่านายหนึ่ง
 เจ้าพนักงานเหล่านี้จะชุมนุมที่สะพานคอยรับเสด็จ เมื่อเสด็จทรงพระ
 ราชดำเนินขึ้นบกแล้ว เจ้าพนักงานทั้งนี้จะได้ทำคำนับกราบทูลให้
 ทราบว่า มีความยินดีถวายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จมาถึง
 บ้านเมืองโดยดี ไม่มีเหตุการณ์สิ่งใด

ข้อ ๑๗. เวลาโม่งเข้า เจ้าพนักงานอีกพวกหนึ่งจะมาชุมนุม
 พร้อมกันกับคองเวอนเนอเยเนราลที่ไฮเติลชัวร์วิกที่ประทับ พนักงาน
 เหล่านี้ คือขุนนางในพวกสำหรับปรึกษาาราชการแผ่นดินพวกหนึ่ง
 เสเกรตตารีในคองเวอนเนนต์พวกหนึ่ง เปริสเคนต์คือตระลาการใหญ่
 ในศาลชำระความนายหนึ่ง ที่สองตระลาการใหญ่นายหนึ่ง ขุนนางที่
 เป็นหัวหน้าในหัวเมืองชนพวกหนึ่ง ตระลาการศาลอย่างที่สองนาย
 หนึ่ง พวกหมอกความแห่งโรงศาลใหญ่พวกหนึ่ง เจ้าพนักงานสำหรับ
 ชำระความพวกทหารพวกหนึ่ง พอกาใหญ่ในจำพวกนายห้างพวกหนึ่ง
 นายทหารฝ่ายบกฝ่ายทะเลที่ไม่ต้องออกไปรับเสด็จพวกหนึ่ง นายทหาร
 เก่า ๆ ที่ทำการครบกำหนดแล้วไม่ได้คุมทหารพวกหนึ่ง นายแบงก์
 แลนายช่างห้างใหญ่พวกหนึ่ง กับครูสอนศาสนาคริสเตียนที่เมือง
 เบตาเวียพวกหนึ่ง พนักงานพวกนี้จะคอยรับเสด็จอยู่ที่ไฮเติลที่ประทับ
 พร้อมกับคองเวอนเนอเยเนราล

ข้อ ๑๘. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม กับทั้งเจ้าพนักงานได้

ออกจากเรือพระที่นั่งที่จะส่งขึ้นบก เรือรบฮอลันดาต้องทำค้ำับตาม
กำหนดไว้ในข้อ ๑๒

ข้อ ๑๙. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จมาถึงหน้าป้อมชื่อ
เวนกอม จะยิงปืนใหญ่สลุดค้ำับ ๒๑ นัด เมื่อเสด็จถึงสะพานจะ
ขึ้นบก พวกแตรกลองจะเป่าแตรที่กลองรับเสด็จตามเพลงที่รับพระ
เจ้าแผ่นดิน

ข้อ ๒๐. เจ้าพนักงานที่คอยรับเสด็จตามข้อ ๑๖ นั้น ใ้ทำ
ค้ำับแล้วกราบทูลเชิญเสด็จขึ้นทรงรถของคอเวอนเนอเยเนราล ชุน
นางฝ่ายสยามที่ตามเสด็จนั้น ใ้ขึ้นรถอันที่คอเวอนเมนต์จัดไว้รับ
ทุกนาย

ข้อ ๒๑. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จขึ้นทรงรถแล้ว การ
ที่เสด็จไปนั้น ทหารม้าจะแบ่งเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งจะนำเสด็จ
พวกหนึ่งจะตามเสด็จ รถของคอเวอนเนอเยเนราล ที่จัดรับเสด็จนั้น
เทียมม้า ๓ คู่ แลผู้ขึ้นหนึ่งไปเิมรถด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
นั้น คือไวสเปรสิเคนต์ ในพวกขุนนางที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
นายหนึ่ง แม่ทัพใหญ่ฝ่ายทหารบกนายหนึ่ง ฝ่ายทหารทะเลนายหนึ่ง
เป็นสามนายด้วยกัน นายของทหารม้าที่นำเสด็จไปข้างหน้านั้น จะ
ขึ้นม้าเดินข้างขวารถสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม นายของทหารม้าที่
ตามเสด็จนั้น ขึ้นม้าเดินข้างซ้ายรถสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม รถ
สำหรับขุนนางฝ่ายสยาม แลรถสำหรับเจ้าพนักงานฮอลันดานั้น จะ
เดินข้างหลังทหารม้า ตามเสด็จเป็นแถวกันไปตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อย

แต่ทหารม้าหลายหมู่หนึ่งนั้น เดินทางมาตามรถขุนนางฝ่ายสยามแลเจ้าพนักงานฮอลันดา

ข้อ ๒๒. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จลงจากรถที่โฮเต็ลเมื่อไร จะยิงปืนใหญ่ที่บ้อมซ็อบรินฟเรศริกสลุตจำนวน ๒๑ นัด ยิงปืนสลุต แล้วพวกทหารแทรกกลองเป่าแตรตีกลองเป็นเพลงฮอลันดา แลเพลงสยามทำถวายเป็นอันนับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม

ข้อ ๒๓. รถที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงมาโฮเต็ลนั้น จะมาตามถนนทองสนาม ครั้นถึงโฮเต็ลลงจากรถแล้ว รถพระที่นั่งกับรถอื่นนั้นจะเดินออกไปตามถนนข้างบ้อมบรินฟเรศริกคอยอยู่ที่นั้น กระบวนแห่เดินไปพ้นแล้ว รถนั้นกลับเข้ามาที่โฮเต็ลอีก

ข้อ ๒๔. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะเสด็จเข้าไปในโฮเต็ลตามประตูทิศตะวันออก คอเวอนเนอเยเนรลกับเจ้าพนักงานที่กำหนดไว้ในข้อ ๑๗ จะคอยพร้อมกันอยู่ในห้องข้างในรับเสด็จ แลเจ้าพนักงานที่กำหนดไว้ในข้อ ๖ ข้อ ๑๖ นั้น จะตามเสด็จเข้าไป แลพวกเสเกรตตารี จะเป็นเจ้าพนักงานนำเสด็จเข้ามาในที่คอเวอนเนอเยเนรล แลเจ้าพนักงานที่คอยรับเสด็จ

ข้อ ๒๕. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จเข้ามาในที่คอเวอนเนอเยเนรลกับเจ้าพนักงานคอยรับนั้นแล้ว คอเวอนเนอเยเนรลกราบทูลให้ทราบว่า มีความยินดีด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้เสด็จมาถึงเมืองเบตาเวียโดยดี ครั้นกราบทูลดังนั้นแล้ว คอเวอนเนอเยเนรลนำเจ้าพนักงานที่คอยรับเสด็จเข้าเฝ้ากราบทูลสำแดงชื่อให้

ทรงทราบ แล้วเจ้าพนักงานกับผู้อื่นก็ลาออกไป เหลืออยู่แต่
 คอเวอนเนอเยเนรลกับขุนนางเจ้าพนักงานในคอเวอนเนอเยเนรล

ข้อ ๒๖. ขุนนางแลนายทหารทุก ๆ นาย ต้องแต่งเต็มยศตาม
 กำหนดกฎหมายทุก ๆ นาย แลขุนนางผู้น้อยที่ไม่มีเครื่องยศกับคน
 ชาวฮอลันดาแต่งตัวสวมเสื้อดำ เอาผ้าขาวผูกคอแต่งให้งดงาม

ข้อ ๒๗. ครั้นคอเวอนเนอเยเนรลได้นำเจ้าพนักงานเข้าเฝ้า
 แล้วก็ลาออกไป ทหารม้า ทหารเดินเท้า ก็เลิกกลับไปที่อยู่

ข้อ ๒๘. เพื่อจะมีให้เกกเหตเมื่อเวลาเสด็จนั้น ได้มีคำห้าม
 มิให้ผู้ใดเดินรถ แลเดินเข้าตามถนนที่จะเสด็จ ตั้งแต่เวลาโมงเช้า
 จนเสด็จขึ้นประทับที่อยู่แล้ว รถทั้งปวงต้องเดินที่ถนนชื่อโคเวโนอิง
 ชรารี ตามทางที่จะออกไปชื่อยากาดรา รถของพวกที่ทำถนนเหล็ก
 สำหรับเดินรถนั้นต้องหยุดในเวลาห้ามนั้นเหมือนกัน หนังสือ
 คอเวอนเนอเยเนรลนี้ขอแปลกันทีเดียว ให้เสเกรตตารีคอเวอนเมนต์
 ลงพิมพ์ประกาศออกวันที่ ๔ เดือนมาช คริสต์ศักราช ๑๘๗๑ ปี
 ตรงกับวัน ๕ ๖ ๔ กา ปีมะเมีย ๒๔๑๓ (พ.ศ. ๒๔๑๓)

หนังสือกำหนดการรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม

ทเมองเบตาเวีย

กำหนดเสด็จประพาส

วันที่ ๑ เวลาเช้า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จขึ้นบก
 เมื่อไร จะยิงสลุตคำนับตามพระเกียรติยศ ยิงสลุตแล้วจะเชิญเสด็จ

พระราชดำเนินเข้ามาในตึกกอเวอนเมนต์ที่ตำบลเรียกว่ารุสวิก เสด็จ
เข้ามาในตึกนี้แล้ว จะนำพวกขุนนางฮอลันดาให้เข้ามาเฝ้า พวก
ขุนนางเข้าเฝ้าแล้ว จะเชิญเสด็จออกทอดพระเนตรที่หอใหญ่ ซึ่งเป็น
ที่ชุมนุมขุนนางปรึกษาราชการแผ่นดิน เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จให้ขึ้น
รถเที่ยวทอดพระเนตรบ้านเมือง เวลาค่ำจะมีการเลี้ยงใหญ่ในโฮเต็ล
ใหญ่ แลผู้ครองเมืองกับขุนนางทั้งสองแลขุนนางซึ่งเป็นพนักงานรับ
เสด็จ มากินเลี้ยงพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม กับเสนาบดี
ฝ่ายสยามที่ตามเสด็จ เวลายาม ๑ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จะเสด็จ
เข้าไปในหอใหญ่แล้ว พวกชาวฮอลันดาที่เป็นผู้ตั้งช่วยหญิงต้องเข้า
มาเฝ้า

วันที่ ๒ เวลาเช้า จะเชิญเสด็จไปเที่ยวทอดพระเนตรบ้านเมือง
ตามถนนที่ท้าววังหลวงเหล็กแตรตึกเกษมมา ครั้นเสด็จกลับแล้วจะเชิญ
เสด็จไปทอดพระเนตรที่โรงทำปืนต่าง ๆ แล้วเชิญเสด็จไปทอด
พระเนตรที่ตึกสอนวิชาการทหาร แล้วจะเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรที่
ตึกสำหรับรักษาทหารเจ็บป่วย แล้วจะเชิญเสด็จไปเที่ยวทอดพระเนตร
การทหารในที่ตำบลชื่อเวลเคอพอดเคิน เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จเที่ยว
ทอดพระเนตรบ้านเมืองอีกครั้งหนึ่ง เวลาค่ำมีการเลี้ยงใหญ่ในที่ตึก
ประทับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามอีกครั้งหนึ่ง เวลายามเศษพวก
มลายู พวกจีน จะแต่งเป็นกระบวนแห่ถือโคมถือไม้มีเครื่องเป่าพาทย์
เดินเป็นกระบวนแห่มาหน้าตึกที่ประทับ ให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
สยามทอดพระเนตร

วันที่ ๓ เวลาเช้า ทหารซึ่งมีอยู่ที่เมืองเบตาเวียจะสมทบกันที่ท้อง
สนามชื่อคอนอิงสเปลดน แล้วจะเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรเมื่อเวลา

ทหารหัตถกระบวนต่าง ๆ ครั้นเลิกการหัตถทหารแล้ว จะเชิญเสด็จไป
ทอศพระเนตรที่ตึกสอนหนังสือเด็กหลายแห่ง แลตึกซึ่งเป็นทีเลี้ยงเด็ก
ซึ่งเป็นคนกำพร้ายากจน เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จไปเที่ยวทอศพระเนตร
บ้านเมืองอีกครั้งหนึ่ง เวลาค่ำจะมีการเต้นรำในหอที่เรียกว่าฮาโมนี
แล้วจุคโคมพร้อมกันทั่วทั้งเมืองเบตาเวีย

วันที่ ๔ เวลาเช้า จะเชิญเสด็จไปทอศพระเนตรที่ตึกซึ่งเป็นที
ประชุมพ่อค้า แลทอศพระเนตรตามห้างค้าขาย แลที่อื่น ๆ ที่เป็นที
สำคัญ เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จไปทอศพระเนตรบ้านเมือง เวลาค่ำจะมี
การเลี้ยงที่โฮเต็ล

วันที่ ๕ เวลาเช้า จะเชิญเสด็จไปทอศพระเนตรสวนดอกไม้
แลที่เลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ในที่นั้นพวกบิณฑุฑ์แลคนขับร้องมาพร้อมกัน
ขับร้องเพลงต่าง ๆ ถวาย แลแล้วเสด็จไปทอศพระเนตรตึกสำหรับไว้ของ
ประหลาดต่าง ๆ เวลาบ่ายจะเชิญเสด็จไปทอศพระเนตรการเล่นต่าง ๆ
ที่ท้องสนามช็อคกอนอิงสเปเลน เวลาค่ำจะเชิญเสด็จไปทอศพระเนตร
การเต้นรำที่หอช็อคกอนอิงสเปเลน ผู้ที่จะเต้นรำนั้น จะแต่งตัวเป็นเทวดา
บ้าง แต่งตัวอย่างกษัตริย์บ้าง แต่งตัวอย่างชาวต่างประเทศบ้าง ให้
เป็นการสนุก แล้วในคืนวันนั้นจะมีดอกไม้เพลิงด้วย)

รุ่งขึ้นวัน ๒๖ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง เกาเวเนอเยเนราลผู้สำเร็จ
ราชการอินเดียของวิลันดา ให้ขุนนางนำเรือกลไฟจักรข้างมารับเสด็จ
แลเข้าราชการ เล่นไปในคลองถึงท่าจอก ขุนนางที่ ๒ เกาเวเนอเย-

เนรลแลขุนนางเป็นอันมากมาคอยรับเสด็จอยู่ที่ท่า เชิญเสด็จประทับ
ที่ตึกกรมท่าสัก ๒๐ นาที แล้วเชิญเสด็จทรงรถเทียมหม้า ขุนนาง
ทั้งปวงก็ขึ้นรถตามเสด็จไปที่โฮเต็ลรัฐบาลที่รุสวิก เกวเนอเยเนรล
คอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น เชิญเสด็จประทับโอรน ขุนนางวิลันดาแลกงสุล
ทุกชาติพาภรรยาเข้ามาเฝ้าเป็นอันมาก แล้วรับสั่งให้ข้าราชการไทยไปอยู่
อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลวิลันดาจัดไว้เวลานั้น เวลาบ่าย ๕ โมงทรงเครื่องยศ
ตามธรรมเนียม ทรงรถเทียมม้าออกพระเนตรถนนแล้วเสด็จกลับ เวลา
ยามหนึ่ง เกวเนอเยเนรลพาขุนนางแลกงสุลทุกชาติกับบุตรภรรยา
มาเฝ้าทั้งหญิงชายประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ คน

วัน ๓๖๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ ทรงรถแตรมไปทางประมาณ
ครึ่งโมง แล้วทรงรถม้าไปทอศพระเนตรที่ตึกทำเป็นไรเฟอล (ที่เมือง
เมยิสเตอคอนเนลิส) แล้วเสด็จไปทอศพระเนตรที่ทหารอยู่ ทหาร
หัดท่าต่าง ๆ ถวายหลายอย่าง แล้วเสด็จไปทอศพระเนตรโรงสกูล
เรียนวิชาต่าง ๆ แล้วทอศพระเนตรที่ค้าแยกธาตแลไฟฟ้า (ที่โรงเรียน
ยิมนาเซียมวิลเลียมที่สาม) แลโรงเรียนตูก้าพว้าหัดเด็กหัดทำการ
ต่าง ๆ แล้วมาทอศพระเนตรหัดทำทหารในโรงเรียนทหาร แล้วไป
ที่ตึกรักษาคณไซ้ แล้วไปทอศพระเนตรตึกที่ไว้ปืนใหญ่ต่าง ๆ แล้ว
ไปโรงหมอที่ไว้กระตุกคนตาย แลโรคในต้วศพ (ที่เมืองเวลเต-
เฟรเตน) เวลาบ่าย ๕ โมงทรงรถประพาสตามถนนแล้วเสด็จกลับ
เวลายามหนึ่งพวกราษฎรแขกจีนฝรั่งแต่งเครื่องเล่นต่าง ๆ แห่มา
ถวายต้วเป็นอันมาก ผู้คนเต็มไปเหมือนเวลาชกพระบรมศพ (ใน
กรุงเทพ ฯ เมื่อปีมะเส็ง) ทรงทอศพระเนตรที่หน้าโฮเต็ลรัฐบาลที่
เสด็จประทับนั้น เวลา ๕ ทุ่มเลิกการเล่น

วัน ๔^{๑๕} ค่ำ เกวเนอเยเนรลเซ็ญเส็จทรงรถแต่งเต็มยศ
ไปทอศพระเนตรทหารหัตรบถวายที่ (สนามกอนอิงสเปเลน) ประทับ
บนพลับพลายก ทหารปืนใหญ่ทหารปืนเล็กแลทหารม้าประมาณ
๓,๐๐๐ คน ยิงปืนใหญ่ปืนเล็กต่างๆจนเวลา ๕ โมงเศษเส็จกลับ
เวลา ๒ ทุ่มครึ่ง เกวเนอเยเนรลเซ็ญเส็จไปทอศพระเนตรต้นรำ
ที่ตึกขามวัน (สโมสรพลเรือน) ที่ตึกนั้นแต่งเป็นโหรนที่ประทับ
มี ๗ ชั้น จุกแก๊สเป็นรูปพระทราไทยแลตราฮอลันดา คนที่ไปต้นรำ
นั้นประมาณทั้งชายหญิง ๑,๐๐๐ คนเศษ เล่นอยู่จนเวลา ๕ ทุ่ม
เส็จกลับ

วัน ๕^{๑๖} ค่ำ เส็จไปทอศพระเนตรศาลหลวงศาลกรมเมือง
(โบรีสภา) แลที่ทำการจักรเล็กน้อยแลโรงประทีปลม แลตึกเก็บภาษี
कुสะพานยก เทียวความหังทางๆ แลเส็จกลับ เวลา ๒ ทุ่มเสวยโต๊ะ
ที่ศาลานคราภิบาล ทั้งไทยฝรั่ง ๑๐๐ คนเศษ

วัน ๖^{๑๗} ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เส็จทอศพระเนตรสวนขังสัตว์
ต่าง ๆ แลทอศพระเนตรวัดอังกฤษ (โบรีเทศกันส์) แลไปวัด
ฝรั่งเศส (โรมันคโทลิก) เวลาบ่าย ๔ โมง เส็จทอศพระเนตร
ตึกมิวเซียม ที่ไว้ของโบราณซึ่งมีในแผ่นดินชวาแลประเทศต่าง ๆ
เวลา ๒ ทุ่มมีการต้นรำในพวกขุนนางออฟีเชอฝ่ายทหาร (แต่งตัวกัน
ต่าง ๆ แล) มีดอกไม้ไฟต่าง ๆ ที่ตึกกองคอคเตีย (สโมสรทหาร)
แลเส็จกลับ

วัน ๗^{๑๘} ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เส็จทรงรถกลับลงมาเรือ
พระที่นั่ง เกวเนอเยเนรลแต่งการส่งเส็จเหมือนอย่างเมื่อรับนั้น
เวลา ๕ โมงเช้า ออกเรือใช้จักรออกจากหน้าเมืองเบตาเวีย

วัน ๑๓ ค่ำ เห็นเกาะแลฝั่งเมืองชวา เวลาเที่ยงเห็นเรือกำปั่น
ทอดท่าเมืองสำมารัง เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที ทอดสมอหน้าเมือง
สำมารัง ชุนนางในกำปั่นรบมาเผ่า แล้วชุนนางฝรั่งแลแขกลงมาเผ่า
เวลาบ่าย ๓ โมงเรือสยามมาถึง

วัน ๑๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง เรสซิเดนต์ให้จัดเรือกลไฟเล็ก
๒ ลำมารับเสด็จแลข้าราชการ ชุนประทับที่ท่าในคลองใหม่ ทรงรถ
แห่ไปเหมือนอย่างเมืองเบตาวี ถึงที่บ้านเรสซิเดนต์จัดไว้รับ เชิญ
เสด็จขึ้นบนโอรัน มีรับสั่งให้นายราชาดิเญบอกตำแหน่งข้าราชการ
เรสซิเดนต์ก็กำนันจับมือตามธรรมเนียม แล้วเรสซิเดนต์ก็บอกตำแหน่ง
ชุนนางฝ่ายวิสันดาเสร็จแล้ว เสด็จประทับอยู่ในตึกนั้น เวลาเช้า ๔ โมง
เสด็จไปทอดพระเนตรโรงทำดินปืน ตึกรักษาคนบ้าแลคนไข้ ตุ้มผ้า
โสร่งในบ้านแขกชวา แล้วเสด็จกลับ เวลาบ่าย ๔ โมง เสด็จทอด
พระเนตรที่กุศลสอนหนังสือผู้หนึ่งซึ่งกุศลบาทหลวง ไปที่สเตชัน
ตามทางรถไฟ แลที่เครื่องจักรทำรถต่าง ๆ แล้วเสด็จกลับ เวลา
ทุ่มเศษ เรสซิเดนต์เชิญเสด็จแลชุนนางที่อยู่ตึกที่ประทับเลี้ยงโต๊ะ

วัน ๑๕ ค่ำ เวลาเช้า เสด็จไปพร้อมทั้งข้าราชการไปทอด
พระเนตรรถไฟถึงสะพาน ทางยังไม่แล้ว ต้องกลับมาพักเสวยที่โรงพัก
รถไฟแล้วเสด็จกลับ เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง เสด็จไปทอดพระเนตร
ถนนขึ้นไปบนเขาแล้วกลับตามถนนมาบ้านเรสซิเดนต์ เวลายาม ๑
ทอดพระเนตรเต็นท์ที่ตึกที่ประทับ จนเวลา ๕ ทุ่มเลิก

วัน ๑๖ ค่ำ เวลา ๒ โมงเช้า เสด็จไปที่ตึกขังคนโทษวิสันดา
ทำเป็นบ่อมแลอุโมงค์สำหรับทหารทำผิด ลงโทษให้ทำการต่างๆ ใน

เครื่องใช้ทหาร แล้วไปคูตึกชำระความทุกกรมอยู่ในตึกนั้น แล้วดู
สุหร่าแขก เวลา ๒ ทุ่มไปทอกพระเนตรละครชาวของระเค่นอธิปัตติ
บันหยี่ คือเจ้าแขกในเมืองกาหลัง^(๑) เวลา ๔ ทุ่มครึ่งเสด็จกลับ

วัน ๕ ๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จทรงเครื่องพลเรือนกลับจาก
เมืองสำมารัง มีกระบวนแห่เหมือนเมื่อขึ้น เสด็จลงมายังเรือพระที่นั่ง
เวลา ๕ โมง ๕๐ นาที ออกเรือพระที่นั่งจากท่าเมืองสำมารังมา

วัน ๖ ๖ ๕ ค่ำ เวลา ๗ ทุ่มเห็นปากช่องบังกา เวลา ๓ ยาม
เห็นไฟตะเกียงที่หาด

วัน ๗ ๗ ๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงถึงเรือตะเกียงที่ทำเมืองปุดอก
(มินต็อก) ปากช่องบังกา

วัน ๑ ๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงเกาะลิงา เวลาเที่ยงถึงปาก
ช่องเรียวข้างใต้ เวลาบ่าย ๔ โมงถึงปากช่องเรียวข้างเหนือ เวลา
๒ ทุ่มถึงที่ทอกสมอหน้าเมืองสิงคโปร์

วัน ๒ ๖ ๕ ค่ำ เวลาโมงครึ่ง มิสเตอร์เบน เสเกรตตารี กับ
เอทิกงเจ้าเมืองสิงคโปร์ ลงเรือไฟเล็กมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง กราบทูล
ว่าเกาวเนอให้มากราบทูลถามว่าจะเสด็จขึ้นโดยพระเกียรติยศ หรือเป็น
การไปรวต เกาวเนอจะจัดรับเสด็จตามพระราชประสงค์ จึงมีพระบรม
ราชโองการว่า จะเสด็จเป็นการไปรวต เวลาเช้า ๕ โมงครึ่ง เกาวเนอ
(คือนายพันเอก แอนสัน ผู้รั้งราชการ) มาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง เชิญ
เสด็จขึ้นบนเมือง เวลาเที่ยงทรงเครื่องตามธรรมเนียม เสด็จลงเรือ

(๑) เจ้าชวาคันนี้ คือมังกุนะกะโร เมืองโซโต

ไฟไปกับเกวเนอ ถึงสะพานที่ท้ายอนสถันเป็ย ชุณนางอังกฤษมา
รับเสด็จ ๑๐ คน เชิญเสด็จขึ้นรถไปบ้านเจ้าเมือง (เชิญเสด็จเสวย
กลางวันแล้ว) เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จกลับมาบ้านพระยาอัสดงคตฯ
เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๕ นาที เสด็จทรงรถประพาสน์ไปรอบเมือง จน
เวลาย่ำค่ำแล้ว ๒๐ นาที เสด็จขึ้นที่บ้านเจ้าเมืองเสวย (เย็นอีกครั้ง ๑)
แล้ว เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จทรงรถไปทอดพระเนตรละครม้าทำท่าต่างๆ
จนเวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จกลับดงเรือพระที่นั่ง เกวเนอแลงชุนนางตาม
ส่งเสด็จถึงท่าสะพาน **จุดจบเพลิงสว่างสว่างทางตลอดจนถึงสะพาน**

**วัน ๓ ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงออกเรือพระที่นั่งจากท่าเมือง
สิงคโปร์**

จากหมายเหตุเรื่องเสด็จสิงคโปร์ แลเกาะชวาครวรวรทมหจดบัน
เพียงเท่านั้น สอบในหนังสือพิมพ์ข่าวออกในกรุงเทพฯ ครั้นนั้นได้
ความว่า

วัน ๗ ๗ ๕ ค่ำ มีมะแมตรีศก จุดศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔
เสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ มีการรับเสด็จแลจุดประทีปทั่ว
พระนครอย่างนักชตฤกษ์ต่อสงกรานต์อีก ๕ วัน แลในการเสด็จ
คราวนั้น โปรดให้หล่อรูปช้างตัวยทองสำริด ๒ รูป ให้พระยาสมุท
บุรานุรักษ์ เนทร พาไปพระราชทานไว้เป็นที่ระลึก ซึ่งทรงชอบใจ
ในการรับเสด็จที่เมืองสิงคโปร์รูป ๑ ที่เมืองเบตาเวียรูป ๑ รัฐบาล
อังกฤษแลวิลันดาได้ทำฐานศิลาตั้งรูปช้างนั้นไว้ ยังปรากฏอยู่จน
ทุกวันนี้

จดหมายเหตุของพระวรวงศ์พลาการ

ณ วัน ๑๖ ค่ำ เวลา ๑๑ ทุ่มเศษ เรือราญรุกไฟใช้จักร
ออกจากท่าเมืองสมุทรปราการ ไป ๒ วันถึงหน้าเมืองชุมพร

ณ วัน ๓๖ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ลูกสูบในเครื่องจักร
ชำรุด ใช้จักรไปไม่ได้ ก็ยกขึ้นแลตั้งหนในเรือนจึงใช้ใบกลับมา

ณ วัน ๕๖ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงสันดอน แล้วก็ทอด
สมอยู่ที่สันดอน พระสุนทรนิจปรีชา จางวาง จักเรือกลไฟเล็กไป
รับพระยาสมุทรราชรักษ์ แลเจมื่นทิพเสนา ปลัดกรมพระตำรวจในขวา
เจมื่นราชามาตย์ ปลัดกรมพระตำรวจในซ้าย มาลงในเรือสยามปสคัมภ์
แล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษที่เรือสยามปสคัมภ์เห็นเรือพระที่นั่งพิฑัยม
รณยุทธใช้จักรออกจากปากน้ำเจ้าพระยามาถึงที่สันดอน พนักงาน
ในเรือสยามก็ชักธงช้างขึ้นเสาหน้า เสากลาง เสาท้าย แลธงต่างสีขึ้น
รับเสด็จ พร้อมแล้ว เรือพระที่นั่งใช้จักรออกไปถึงเรือสยามซึ่งทอดอยู่
ที่สันดอน ขุนนางแลทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์รับเสด็จยืนค้ำัน
อยู่ในเรือสยาม พนักงานพิณฑแพทย์แตรก็ทำเพลงค้ำันรับเสด็จเป็น
ธรรมเนียมยุโรป ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องค้ำันรับเสด็จ ๗ ครั้งแล้ว
เรือพระที่นั่งใช้จักรออกไปก่อนเรือสยามครึ่งชั่วโมง เวลาบ่ายแล้ว
เรือสยามจึงใช้จักรออกจากที่สันดอนตามเรือพระที่นั่งไป ในเวลา
วันนั้นคลื่นลมเรียบราบ เรือเดินสะดวกจนรุ่งสว่าง

ณ วัน ๗ ๖ ๔ ค่ำ เวลา ๒ ทุ่ม ถึงหน้าเมืองสงขลา เห็นแสง
เพลิงโคมสว่างอยู่บนยอดเขาเวียนเป็นทักษิณรอบพระเจดีย์ประมาณ
๗๐ โคม แลกองเพลิงรายเป็นแถวที่หน้าเมืองสงขลาประมาณ ๑๐๐
กอง เป็นของเจ้าเมืองกรมการเมืองสงขลาจักไว้รับเสด็จ ที่เรือสยาม
จึงจุกคอกไม้มะตากเป็นสัญญาชู้ชนแล้ว เรือเจ้าพระยาซึ่งทอดรับเสด็จ
อยู่ริมเรือพระที่นั่ง ก็จุกคอกไม้ครวคพังขึ้นไปบนอากาศให้เห็นเป็น
สัญญาแก่กันทั้งสองฝ่าย แล้วก็ใช้จักรเลยออกไป เวลา ๒ ทุ่มกับ
๑๕ นาที ถึงท้ายเกาะหนู แล้วก็ทอดสมอยู่ที่ท้ายเกาะหนู เวลายาม
หนึ่ง พระสุนทรานุกิจปรึกษากับพระยาสมุทบุรานุรักษ์ ขุนวณรามฤทธิ
ทันหนที่ ๒ ลงเรือใบตไปสืบราชการที่เรือพระที่นั่ง เวลายามเศษ
เรือกลไฟเจ้าพระยาใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองสงขลา เข้ามา
ณ กรุงเทพมหานคร เวลา ๔ ทุ่ม พระสุนทรานุกิจปรึกษากับพระยาสมุท
บุรานุรักษ์ ขุนวณรามฤทธิ กลับมาเรือ ใช้จักรแต่สิ้นคอน ระยะทาง
เรือเดิน ๒ วัน ๒ ชั่วโมงกับ ๑๕ นาที ถึงที่ทอดหน้าเมืองสงขลา

ครั้น ณ วัน ๑ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวย
วัฒน์ กับพระสุนทรานุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ลงเรือใบต
๑๒ พายมาที่เรือสยาม มีสเตอร์ตาเก้อ ทันหนที่หนึ่ง มีสเตอร์นูแมนต์
กงสุลอังกฤษที่สอง มีสเตอร์จันคเต ล่าม พระสุนทรานุกิจปรึกษากับ
พระยาสมุทบุรานุรักษ์ ยื่นคำนับเป็นธรรมเนียมยุโรป เจ้าพระยา
สุรวงศ์ไวยวัฒน์ก็ททายปราศรัยแก่พวกที่ไปในเรือสยามแต่โดยความ
ดีแล้วก็ลงเรือใบตไป กรมการเมืองสงขลาจักเสบียงแลพื้นมาส่งลง
บรรทุกเสร็จแล้ว ทอดอยู่ที่หน้าเมืองสงขลา ๑๑ ชั่วโมงกับ ๔๕ นาที

เวลาเช้า ๒ โมง ใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองสงขลาไป ได้ใช้ใบ
บ้าง คลื่นลมมีบ้างเล็กน้อยไม่สู้แรงนัก แต่เรือนั้นแคลงอยู่บ้าง

ณ วัน ๓ ๖๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงถึงเกาะนาค ใช้จักรแต่
เกาะนาคหน้าเมืองสงขลา ระยะทาง ๒ วัน ๓ ชั่วโมงถึงเกาะนาค แล้ว
ใช้จักรเลยไป เวลายามหนึ่งถึงศิลาขาวปากช่องเมืองสิงคโปร์ ที่ศิลา
ขาวนี้มีเรือไฟเป็นโคมเวียนอยู่เสมอมิได้หยุด โคมนั้นเป็นสีต่างๆ
เป็นที่สำคัญขอเรือกำปั่นชาวอังกฤษอื่น ๆ ที่ไปมาในเมืองสิงคโปร์ ใช้
จักรแต่เกาะนาค ระยะทาง ๑๐ ชั่วโมง ๓๕ นาที ถึงศิลาขาว เวลา
ยามเศษเข้าปากช่องเมืองสิงคโปร์ เวลา ๘ ทุ่มถึงที่ทอดตรงท้ายอน-
สตันเบียหน้าเมืองสิงคโปร์ ใช้จักรแต่ศิลาขาว ระยะทาง ๔ ชั่วโมง
๒๕ นาที ถึงที่ทอดหน้าเมืองสิงคโปร์ ใช้จักรแต่สันคอน ระยะทาง ๔
วัน ๒๐ ชั่วโมงกับ ๑๕ นาที ถึงเมืองสิงคโปร์ เวลาตี ๑๑ ทุ่ม
หลวงพิเศษพจนการมาที่เรือสยาม แจ้งกับพระสุนทรานุกิจปรีชาว่า
คอเวอนเมนต์ที่เมืองสิงคโปร์จัดเรือยอชกลไฟเล็กชื่อปรูโต กับเลป-
เตแนนเป็นเจ้าท่า กับพระยาสถิตยงคฤหา กงสุลฝ่ายสยาม แล
หลวงพิเศษพจนการในกรมทำซึ่งออกไปคอยรับเสด็จอยู่ที่เมืองสิงคโปร์
ลงเรือกลไฟออกไปรับเสด็จที่ปากช่องเมืองสิงคโปร์

ณ วัน ๔ ๖๔ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ ที่เรือสยามชูธงอังกฤษ
ขึ้นเสากลาง แล้วยิงสลุตคำนับธงแผ่นดินอังกฤษ ๒๑ นัด ที่บนบ้อม
ชักธงข้างขึ้นถึงปลายเสาแล้ก็ยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด เวลาเช้า ๕ โมง
๑๐ นาที เรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธถึงที่ทอดตรงท้ายอนสตันเบีย
หน้าเมืองสิงคโปร์ ที่เรือสยามชูธงข้างขึ้นเสาหน้า เสากลาง เสา

ท้าย แลธงต่างสี่ชั้นพร้อมแล้ว ลูกเรือขึ้นชั้นเพลพร้อมกันร้องคำนับ
รับเสด็จเป็นธรรมเนียมยุโรป ๓ ครั้ง พนักงานพิณพาทย์แทรกก็ทำเพลง
คำนับอย่างธรรมเนียมยุโรป แลถึงสลุคคำนับรับเสด็จ ๒๑ นัดแล้ว
ที่เรือยงยศโยชฌมายังสลุคคำนับ ๒๑ นัด

ณ วัน ๕ ๑๑ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน
จากเรือพระที่นั่งขึ้นไปประทับแรมอยู่ที่คอกใหญ่ของคอกเวอนเมนต์ ซึ่ง
เป็นที่อยู่ของแถวเนอผู้ครองเมืองสิงคโปร์ เรือสยามทอดอยู่ที่หน้า
เมืองสิงคโปร์ ๗ วัน ๑๗ ชั่วโมงกับ ๒๗ นาที

ณ วัน ๔ ๑๕ ค่ำ ปีมะแมยังเป็นโทษก เวลาเช้า ๓ โมง
๒๗ นาที ใช้จักรออกจากที่ทอดทรงทำยอนสถนเบียดหน้าเมืองสิงคโปร์
เวลาเที่ยงแล้ว ๓๕ นาที ออกจากปากช่องเมืองสิงคโปร์ เวลาบ่ายโมง
เข้าช่องเรียว มีเรือนไฟอยู่ข้างฝั่งตะวันตก ๒ แห่ง เวลานั้นอากาศ
มัวคลุ้ม ฝนตกประปรายแต่เช้าโมง ๑ จนเวลาบ่าย ๓ โมงฝนหาย
อากาศสว่างมีแสงแดด เวลาบ่าย ๕ โมงออกจากช่องเรียว แต่คลื่นลม
นั้นเรียบเป็นปรกติจนออกจากช่อง ที่ปากช่องนั้นมีเรือนไฟอยู่บน
ยอดเขาข้างฝั่งตะวันตก เป็นเขตของเมืองเรียวซึ่งขึ้นกับวิลันดา เวลา
๒ ทุ่มเศษมีคลื่นลมจุก เวลา ๕ ทุ่มเศษฝนตกมาก จนเวลา ๒ ยาม
เศษฝนหาย คลื่นลมเรียบราบจนรุ่งสว่าง

ณ วัน ๕ ๑๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ ถึงเกาะเล็กเรียงกันสาม
เกาะ ชื่อเกาะย่องหยี เวลาเช้า ๔ โมงฝนตกมากอยู่ครึ่งชั่วโมงฝนหาย
เวลาเที่ยงเข้าช่องเกาะบังกา เป็นเกาะใหญ่ข้างซ้ายเรือไป เกาะใหญ่

เกาะหนึ่งชื่อเกาะสุมาตราอยู่ข้างขวา เมื่อเข้าช่องเกาะนั้นฝนตกมาก จนเวลาบ่ายโมงฝนหาย เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง เรือเดินใกล้ฝั่งเกาะบังกา ที่แหลมเกาะนั้นมีเรือนไฟสูงประมาณ ๓๐ วา เรือนไฟนั้นคล้ายกับเรือนไฟที่ศิลาขาวปากช่องเมืองสิงคโปร์ ริมเรือนไฟมีตึกเล็ก ๆ ล้อมอยู่สามด้าน ที่แหลมเกาะบังกาตรงเรือนไฟออกไปนั้นมีไสโครกเป็นก้อนศิลาคำอยู่ที่หน้าข้าง เสมอน้ำข้าง ว่าเป็นทิวออกไปคล้ายกับถนนประมาณ ๕๐๐ เส้น เวลาบ่าย ๓ โมงถึงเมืองบันโตะอยู่กลางเกาะบังกา มีบ้านเรือนแลตึกวางอยู่หลายหลัง เมืองขึ้นกับวิลันดา มีเรือกำปั่นทอดอยู่หน้าเมือง ๗ ลำ เป็นเรือรบกลไฟจักรท้าย ๒ จักรข้าง ๒ เรือกำปั่นใบ ๓ ลำ เรือเดินพื้นเมืองบันโตะไป ๕๕ นาทีฝนตกมาก เวลาบ่าย ๔ โมงฝนหายคลื่นลมเรียบ เวลาบ่ายแล้วมีลมจกพัดคล้ว อากาศก็มีลมมั่วมาก มีสเตอร์กาลวันผู้นำร่องซึ่งไปแต่เมืองสิงคโปร์ แจ้งกับพระสุนทรานุกิจปรีชาว่าทางนี้มีไสโครกมาก เป็นเวลากลางคืนแลไม่เห็นสิ่งใดเป็นที่สำคัญ ครั้นจะใช้จักรไปกลัวจะโดนไสโครก จะต้องทอดสมออยู่ในช่องนี้ ต่อรุ่งขึ้นจึงจะไปได้ พระสุนทรานุกิจปรีชาตอบว่า ตามใจผู้นำร่องเถิด เวลาทุ่ม ๑ กับ ๓๕ นาที ผู้นำร่องจึงให้ทอดสมออยู่ในช่องเกาะบังกา น้ำลึก ๑๕ วา ๒ ศอก เรือทอดอยู่ในช่องนั้น ๑๐ ชั่วโมงกับ ๒๕ นาที

ณ วัน ๖ ๖๕ คำ เวลารุ่งแล้ว ใช้จักรออกจากที่ทอดไป เวลาเช้า ๔ โมงออกจากช่องเกาะบังกาข้างใต้ เห็นเรือรบกลไฟจักรข้างของวิลันดาทอดอยู่ที่ปากช่องเกาะบังกา เรือสยามใช้จักรเข้าไป

ใกล้ตรงกัน ห่างประมาณ ๑๐ เส้น พอแลเห็นธงหนัก ที่เรือรบ
 วิลันดาชักธงสัญญาณขึ้นว่าจะขอเจรจาด้วย พนักงานที่เรือสยามก็ชัก
 ธงสัญญาณรับบ้าง แล้วเรือสยามก็หยุดรอจักร ออฟีเซอร์ในเรือรบ
 วิลันดาจึงลงเรือโบตกรรเชียงมาที่เรือสยามแล้วแจ้งว่า แอคมิราล
 แม่ทัพใหญ่ในเมืองเบตาเวียมีคำสั่งให้ลงเรือรบกลไฟชื่อเรือโบเนียว
 มาคอยรับเสด็จอยู่ที่ปากช่องเกาะบังกา ออฟีเซอร์กับมิสเตอร์ริส แล
 พระสุนทรานุกิจปรีชา หลวงพิเศษพจนการ เจรจากันอยู่ครึ่งชั่วโมง
 ต่างคนต่างคำนับกัน แล้วออฟีเซอร์ก็กลับไป เวลาเช้า ๕ โมงครึ่ง
 ถึงเกาะเล็ก ๒ เกาะ ตรงปากช่องเกาะบังกาออกไป เห็นเรือกลไฟ
 แล่นอยู่ในหว่างเกาะลำหนึ่ง เป็นเรือเมล์ของวิลันดา เวลาทุ่มเศษ
 เห็นเรือกลไฟลำหนึ่งแล่นมาทางซ้ายห่างกันประมาณ ๑๐๐ เส้น เห็น
 แสงเพลิงสว่างรายกันอยู่ในเรือนประมาณ ๑๑ ดวง ๑๒ ดวง แลมี
 โคมเขียวโคมแดงด้วย ที่เรือสยามจึงจอดเอาไว้ริมเกาะชุกขึ้นเป็นสำคัญ
 แต่เรือลำนั้นหาได้จอดออกไม้เพลิงให้เป็นสำคัญไม่ เวลา ๕ ทุ่มมีคลื่น
 ลมพัดแรงเรือแกลงมาก ผ่นตกหนัก จนเวลา ๒ ยามฝนซาลงเป็นแต่
 ตกประปราย เวลา ๗ ทุ่มฝนตกมากออกครึ่งหนึ่ง แล้วก็ตกประปราย
 ไปจนเวลา ๓ ยามฝนหาย

ณ วัน ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง เห็นเกาะเล็กรายเป็นแถว
 ที่อ่าวเมืองเบตาเวีย เรียกกันว่าเกาะพัน คือ มีเกาะถึง ๑,๐๐๐ เกาะ
 เวลาเช้า ๔ โมงเศษเข้าช่องเกาะรายหน้าเมืองเบตาเวีย เวลาเช้า ๕ โมง
 ๑๐ นาที ถึงที่ทอดปากช่องเมืองเบตาเวีย แล้วก็ทอดอยู่ที่ปากช่องนั้น
 ใช้จักรแต่ที่ทอดหน้าเมืองสิงคโปร์ ระยะทาง ๒ วัน ๑๕ ชั่วโมงกับ

๑๘ นาที ถึงที่ทอกหน้าเมืองเบตาเวีย เมื่อเรือทอกที่แล้วออกพีเซอ
 ในเรือรวิลันตา ๕ นายมาที่เรือสยาม แลพุดจาทักทายปราศรัยกัน
 ตามธรรมเนียม แล้วถามว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จออกไปถึง
 เมืองเบตาเวียวันใด มิสเตอร์ริส แลหลวงพิเศษพจนการ จึงตอบว่า
 ณ วัน ๑ ๖ ๕ คำ เวลาบ่ายเรือพระที่นั่งจะถึงที่ทอกหน้าเมืองเบตาเวีย
 เป็นแน่ แล้วพวกออกพีเซอที่ต่างคนต่างค้ำันบักันแล้วก็ลากลับไป
 เวลาเช้า ๕ โมงครึ่ง ที่เรือสยามชักธงชาติวิลันตาขึ้นเสากลาง แล
 ยิงสลุตตรงเมืองเบตาเวีย ๒๑ นัด แล้วที่บอมเมืองเบตาเวียชักธงข้าง
 ขึ้นถึงปลายเสาแล้ว ยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด แล้วที่เรือสยามชักธง
 วิลันตาขึ้นเสากลาง ยิงสลุตเรือรบแอกมิราดอีก ๑๗ นัด แล้วเรือรบ
 แอกมิราดชักธงข้างขึ้นเสากลาง ยิงสลุตตอบ ๑๗ นัด

ณ วัน ๑ ๖ ๕ คำ เวลาเที่ยงแล้ว ที่เรือสยามพากันส่องกล้อง
 ดูเห็นแน่ชัดว่าเรือพระที่นั่งพายุมรณยูทธมาแล้ว เวลาบ่ายโมง ๑
 พนักงานในเรือสยามชักธงขึ้นพร้อมตามเคยแล้ว ก็ใช้จักรแต่ที่ทอก
 ออกไปรับเสด็จ เวลาบ่ายโมงครึ่งถึงเรือพระที่นั่ง ลูกเรือขึ้นยื่นเพล
 ร้องค้ำันบักันพร้อมแล้ว พนักงานที่เฝ้าพายุแตรก็ประโคมเพลงค้ำันบักัน
 รับเสด็จด้วยความยินดีแล้ว เรือพระที่นั่งก็ใช้จักรผ่านหน้าเรือรบซึ่ง
 ทอดอยู่ที่ปากช่องเมืองเบตาเวีย เข้าไปใกล้จะถึงที่ทอก เรือรวิลันตา
 ๕ ลำ แลบรรดาเรือลูกค้ำันบักันชักธงข้างแลธงข้างสีขึ้นพร้อมกันแล้ว
 ลูกเรือขึ้นยื่นเพลาร้องค้ำันบักันทุกลำ ๆ ละ ๓ ครั้งบ้าง ๗ ครั้งบ้าง เรือ
 พระที่นั่งถึงปากช่องเมืองเบตาเวียแล้วทอกสมออยู่ที่ปากช่องนั้น พวก
 เรือรวิลันตาก็พากันยิงสลุตค้ำันบักัน ๕ ลำ ๆ ละ ๒๑ นัด แล้วเรือสยาม
 จึงยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด

ณ วัน ๒ ๖ ๕ ก่ำ เวลาเช้าครึ่งโมง คอเวอนเมนต์จ้กัเรือ
 กลไฟเล็กจ้กรข้าง แลผูกคอกไม้กิ่งไม้ทำประคูป่า แลมีธงสีต่าง ๆ
 ผูกห้อยเป็นคูกาตลอคทั่วทั้งลำ ใช้จ้กรออกมารับเสด็จที่เรือพระที่นั่ง
 เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จจากเรือพระที่นั่ง ลงประทับในเรือกลไฟเล็กที่
 จ้กัออกมารับ เรือลำทรงนั้นช้กัทรงพระเกยวอยคเป็นสำคัญ พนักงาน
 ในเรือพระที่นั่งจึงลตรงพระเกยวอยคลงจากเสากลาง แลช้กัทรงข้าง
 แทนขึ้นไว้ แต่รงบริวารนั้นคองอยู่ตามเคม พวกพิณพาทย์แต่รงก็ทำ
 เพลงค่านับแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้อยยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
 พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าคชสวัสดิ์ แลข้ราชกรผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ฝ่ายทหารพลเรือนซึ่งมีเครื่องยศพร้อม ก็พากันตามเสด็จไปในลำ
 ทรงค้วย แลเรือลำทรงใช้จ้กรออกจากเรือพระที่นั่ง ลกเรือในลำ
 พระที่นั่งขึ้นยืนเพลาร้องค่านับ ๓ ครั้ง ที่เรือสยามจึงช้กัทรงข้างแลตรง
 ต่างสีขึ้นเสาพร้อมแล้ว ลกเรือขนยืนเพลาร้องค่านับ ๗ ครั้ง แลถึง
 สลุดค่านับ ๒๑ นาที ตามบรรดาเรือรวัดนั้นคาช้กัทรงข้างแลตรงต่างสี
 ขึ้นเสาพร้อมแล้ว ลกเรือกขนยืนเพลาร้องค่านับทง ๕ ลำ แลถึงสลุด
 ค่านับลำละ ๒๑ นาที แต่บรรดาเรือลกค้ำ ๕ ลำก็พากันช้กัทรงข้างแล
 ตรงต่างสีขึ้นเสาทุกลำ แลร้องค่านับด้วยความยินดีทุกลำ เรือกลไฟ
 ลำทรงใช้จ้กรเข้าไปในช่องลำน้ำเมืองเบตาเวีย แลคอเวอนเมนต์จ้กั
 เรือกลไฟเล็กออกมารับข้ราชการซึ่งแตงเครื่องยศ กับสิ่งของลงบรรทุก
 เรือเสร็จแล้ว ก็ใช้จ้กรเข้าไปตามช่องลำน้ำเมืองเบตาเวีย ที่ช่องลำน้ำ
 เมืองเบตาเวียนั้น ก่อค้วยศิลาแลอิฐบ้างตลอคเข้าไปจนถึงท่าขึ้น เรือ
 ยงยศใช้จ้กรไปแต่เมืองสิงคโปร์ ถึงที่ทอคปากช่องเมืองเบตาเวีย
 เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เรือยงยศทอคสมอแลช้กัทรงวิลันทาชั้นเสากลาง

แล้วยังสลุดค่านับธงวิสันดาที่บนบ้อมเมืองเบตาเวีย ที่บ้อมจิงชักรง
ข้างขึ้นถึงปลายเสาแล้ว ยังสลุดตอบเรือยงยศ ๒๑ น้ด การร้บรอง
ที่เมืองเบตาเวียคร้งนี้ ผู้ครองแผ่นดินกับคอเวอนเมนต์ จ้ดการร้บ
รองแข่งแรงเป็นธรรมเนียมดีกว่าที่เมืองสิงคโปร์

ณ วัน ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียยังเป็นโทษก เวลาบ่าย ๒ โมง ก้ป้ด้น
ต้าเก้อ เป็นก้ป้ด้นเรือสยามบรยเป็นโรคลงแดงถึงแก่กรรม เมื่อเอา
ศพไปฝังนั้นมีทหารวิสันดาแห่ศพไปฝังไว้ที่เมืองเบตาเวีย ทหารแห่
๒๐๐ คน อยู่ที่เมืองเบตาเวีย ๕ วัน ๑๘ ชั่วโมง

ณ วัน ๑๒ ค่ำ เวลาเช้า ๑ โมง ทรงเครื่องทหาร พร้อมด้วย
สมเด็จพระเจ้า้องยาเธอ พระเจ้า้องยาเธอ และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย
ฝ่ายทหารพลเรือนที่ทงมเสด็จออกไป แล้วเสด็จกลับจากที่ประทับ
ศึกใหญ่ ทรงรถลงมตามทางสถลมารค มีทหารม้ถือกระบี่แท้เป็น
กระบวนข้างหน้าแลทหารเดินแถวถือปืน แลมีทหารแขกแต่งตัวอย่าง
แขกยะวา ถือหอกข้ศยันแถวรายรับตลอดลงมาถึงท่าหน้า รวมทั้ง
ทหารวิสันดา ทหารแขกประมาณ ๕๐๐ คน รถทรงถึงท่าแล้วเสด็จ
ทรงเรือกลไฟเล็ก ซึ่งผู้ครองแผ่นดินแลคอเวอนเมนต์จ้ดไว้รับ ประค้บ
ไปด้วยเครื่องแต่งเหมือนเมื่อวันเสด็จขึ้น ที่บ้อมชักรงข้างขึ้นถึง
ปลายเสาแล้วยังสลุดค่านับ ๒๑ น้ด เรือสยามยังสลุด ๒๑ น้ด บรรดา
เรือรบวิสันดาพากันยังสลุดค่านับลำละ ๒๑ น้ดทุกลำแล้ว ที่เรือสยาม
ยังสลุดตอบ ๒๑ น้ด ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแลเจ้าพนักงานฝ่ายสยาม
ลงเรือพร้อมแล้ว ผู้ครองแผ่นดินเมืองเบตาเวียกับภรรยาได้ติดตาม
เสด็จลงมาส่งจนถึงเรือพระที่นั่งพิทยมรณยุทธ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง

เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองเบตาเวียก่อนแล้ว เวลา
๕ โมงเช้าเรือสยามจึงใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองเบตาเวีย ไปตาม
เรือพระที่นั่งจนรุ่งสว่าง คลื่นลมเรียบราบ เรือไม่แคลง

ณ วัน ๑๓ ค่ำ ปีมะเมียยังเป็นโทษก เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ
ถึงแหลมอ่าวเมืองสาปาลัง เวลาบ่าย ๔ โมงถึงที่ทอดหน้าเมือง
สาปาลังแล้ว เรือสยามชักธงชาติวิสันคานันเสากลาง แลชักธงต่างสี
ขึ้นพร้อมแล้ว ยังสลุตธงวิสันคานัน ๒๑ นัด ที่บนบ้อมชักธงข้างขึ้นปลาย
เสาแล้วยังสลุตทอป ๒๑ นัด ที่เขตแดนเมืองสาปาลังนี้มีภูเขาใหญ่
ริมชายทะเลยาวตลอดถึงเมืองสาปาลัง ยาวประมาณ ๑,๐๐๐ เส้น
ท่งสูงท่งใหญ่กว่าเขาในเขตแดนเมืองสาปาลัง ที่กลางภูเขานั้นสูงเป็น
ที่สุดเหลือที่จะประมาณ แลมีเมฆพวยพุ่งข้างล่างกลางภูเขา มีฝนตก
ออกจากเขานั้นเสมอ ทรงแหน้าเมืองสาปาลังออกมามีเกาะในน้ำ ๒ เกาะ
เกาะใหญ่ ๑ เกาะ ๑ เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่ง ก็ขึ้นเรือรบกับพวกออฟี-
เชอเมืองสาปาลัง ลงเรือกลไฟเล็กมาที่เรือสยาม แลทักทายปราศรัย
กันกับขุนนางฝ่ายสยาม ต่างคนต่างคำนับกันแล้วก็ลากลับไป เวลา
บ่าย ๕ โมงเศษ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ มาที่เรือสยาม สั่งว่า
เวลาพรุ่งนี้ให้เตรียมคอยยิงสลุต เมื่อเวลาเสด็จจากเรือพระที่นั่งขึ้น
เมืองสาปาลังให้เรียบร้อย แล้วเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ก็กลับไป

ณ วัน ๑๔ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จเคนต์ผู้ว่าราชการเมือง
สาปาลังกับคอเวอนเมนต์ จักเรือกลไฟเล็กออกมารับ แลเสด็จลง
ทรงเรือกลไฟที่จักมารับ พร้อมด้วยสมเด็จเจ้าพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า-
ภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์ แล

ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนตามเสด็จไปในลำทรง เมื่อเรือ
 กลไฟเล็กลำทรงออกจากเรือพระที่นั่ง เรือสยามชักรงพระเกี้ยวออก
 แลธงต่างสีขึ้นพร้อมแล้ว ยิงสลุดคำนับ ๒๑ นัด พนักงานพิศพาทย
 แตรก็ทำเพลงคำนับ ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องคำนับตามธรรมเนียม
 บรรดาเรือรบวิลันตาก็ชักรงข้างขึ้นเสากลางแลธงต่างสีขึ้นพร้อมแล้ว
 ยิงสลุดลำละ ๒๑ นัด แลมีลูกเรือขึ้นเพลาร้องคำนับอย่างธรรมเนียม
 ยุโรปทั้ง ๕ ลำ เรือยังยศซึ่งเป็นเรือรบข้างฝ่ายสยามชักรงวิลันตาก็
 ถึงปลายเสา แล้วยิงสลุดตอบ ๒๑ นัด เรือลำทรงถึงประทับท่าขึ้น
 ที่บ่อมยิงสลุดคำนับ ๒๑ นัดแล้ว เรือยังยศก็ยิงสลุดตอบอีก ๒๑ นัด
 ที่ท่าขึ้นนั้นทำเป็นประตุมเหมือนอย่างนอก เสด็จประทับแรมอยู่ที่เมือง
 สำปาลัง ๓ วันกับ ๑๘ ชั่วโมง ๒๕ นาที

ณ วัน ๕ ๖ ๕ ๓ เวลาเช้า ๒ โมง เสด็จพระราชดำเนินกลับ
 จากที่ประทับที่ใหญ่มืองสำปาลังพร้อมด้วยข้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย เสด็จทรงรถลงมาตามทางสถลมารค ถึงท่าแล้วเสด็จ
 ทรงเรือโบทกกรรเชียงของเรือสยามจัดไว้รับ แลเรือกลไฟเล็กที่เมือง
 สำปาลังชักจูงออกมาจากช่องเมืองสำปาลัง ถึงเรือพระที่นั่งเวลาเช้า
 ๒ โมงครึ่ง ที่บ่อมเมืองสำปาลังยิงสลุดคำนับ ๒๑ นัดแล้ว เรือรบ
 วิลันตาก็ยิงสลุด ๓ ลำ ๆ ละ ๒๑ นัด ที่เรือสยามชักรงพระเกี้ยวออก
 ขึ้นเสากลาง แลธงต่างสีขึ้นพร้อมทุกเสาแล้ว ยิงสลุดรับเสด็จ ๒๑ นัด
 พอเรือลำทรงมาตรงเรือสยาม ลูกเรือขึ้นยืนเพลาร้องคำนับ ๕ ครั้ง
 แลพนักงานลตกรงพระเกี้ยวออกลงจากเสากลาง แลชักรงวิลันตา
 ขึ้นเสากลาง ยิงสลุดตอบเรือรบแลที่บ่อมเมืองสำปาลังอีก ๒๑ นัด

เวลาเช้า ๔ โมง ๒๕ นาที เรือสยามใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมือง
 สำปาลังก่อนเรือพระที่นั่งกลับมาตามระยะทางเก่า เรือเดินห่างฝั่ง
 หน่อยหนึ่ง เมื่อเรือออกจากที่นั้น พนักงานพิณพาทย์เตรไ้ทำเพลง
 คำนับรับพระเจ้าอยู่หัวตามธรรมเนียม เวลาบ่ายออกจากแหลมอ่าว
 เมืองสำปาลังเวลาทุ่ม ๑ ใช้ใบบัง จนเวลา ๒ ยามลมไม่กินใบ ลูกเรือ
 ขันรีบใบไว้แล้วใช้จักรมาจนรุ่งสว่าง คลื่นลมเป็นปรกติ จน ณ วัน
 ๖ ๖๕ ค่าเวลาบ่าย ๔ โมง มีลมจกพัดเฉียงหน้าเรือเรียกว่าลมสำภา
 เวลาบ่าย ๕ โมงเศษลมซา คลื่นเรียบราบเรือเดินเป็นปรกติจนรุ่งสว่าง

ณ วัน ๗ ๖๕ ค่า เวลาเช้า ๓ โมงเศษเข้าช่องเกาะสมุทรา เวลา
 ทุ่มเศษออกจากช่องสมุทรา คลื่นลมมีบ่วงเล็กน้อย แต่อากาศมีลม
 คลุ่มฝน เวลา ๒ ทุ่มถึงหน้าเมืองบันไดะ เห็นแสงโคมที่เรือนไฟใหญ่
 สว่างอยู่ที่แหลมเกาะบังคา เวลา ๕ ทุ่มเศษลมจกฝนตกเม็ดใหญ่
 เวลา ๗ ทุ่มฝนหาย ใช้จักรมาจนรุ่งสว่าง

ณ วัน ๘ ๖๕ ค่า เวลาบ่าย ๕ โมง มีลมว่าวพัดมาใต้ใช้ใบบัง
 เวลา ๔ ทุ่มเศษเข้าช่องเรียว เวลา ๘ ทุ่มออกจากช่องเรียว เวลา
 ๓ ยามเศษถึงปากช่องเมืองสิงคโปร์

ณ วัน ๙ ๖๕ ค่า เวลาเช้ารุ่ง ๑๐ นาทีถึงที่ทอดตรงท้ายอน
 สตันเบียหน้าเมืองสิงคโปร์ เวลาเช้า ๒ โมง เรือรบอังกฤษซึ่งทอดอยู่
 หน้าเมืองสิงคโปร์ ชักธงข้างขึ้นเสากลางแลธงข้างสีขึ้นพร้อมแล้ว
 ยิ่งสลุดคำนับเรือพระที่นั่ง แล้วเรือสยามชักธงอังกฤษขึ้นเสากลางแล
 ธงข้างสีขึ้นพร้อมแล้ว ยิ่งสลุดทอประจบเรือรบอังกฤษ ๒๑ นั้ติ เวลาเช้า

๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถ ไปประทับที่บ้าน
 เกวเนอ แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่ตึกพระยาอัสคกคททศ
 รักษา เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เรือรบฝรั่งเศสมาถึงที่ทอดหน้าเมือง
 สิงคโปร์แล้ว ยิงสลุดค่านับเรือพระที่นั่ง ๒๑ นัด เวลาบ่ายแล้ว
 เสด็จพระราชดำเนินไปประทับทอดพระเนตรละครฝรั่งที่เตาฮอลล์
 ครั้นทรงทอดพระเนตรละครฝรั่งแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ
 ที่ตึกเกวเนอ เวลาบ่ายแล้ว เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนรถกลับ
 ลงมาประทับ ณ เรือพระที่นั่ง เมื่อเวลาเสด็จขึ้นที่บ่อมหึงใหญ่เมือง
 สิงคโปร์ยิงสลุด ๒๑ นัด

ณ วัน ๓๗๕ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ พระสุนทรภานุกิจปรีชาไปเฝ้า
 ทูลละอองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัส
 สั่งว่า ให้พระสุนทรภานุกิจปรีชานำขบวนเรือรบเข้ามาเมือง
 ครังกานทวย แล้วพระสุนทรภานุกิจปรีชาก็กลับมาเรือสยาม ๆ ทอดอยู่
 ที่หน้าเมืองสิงคโปร์ ๑ วันกับ ๑ ชั่วโมง ๒๐ นาที เวลาเช้าโมงครึ่ง
 เรือสยามใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองสิงคโปร์ เมื่อเรือออกจากที่
 ทอดนั้น ที่เรือยงยศจักรงแผ่นดินฝรั่งเศสชนเสากลาง แล้วยิงสลุด
 ๒๑ นัดตอบเรือรบฝรั่งเศส แล้วเรือพระที่นั่งใช้จักรออกมาที่หลัง
 เวลาเช้า ๔ โมง ๓๘ นาที เรือสยามออกจากปากช่องเมืองสิงคโปร์
 เวลาเช้า ๕ โมง กับ ๑๕ นาที ถึงเรือนไฟใหญ่ที่ศิลาขาว เรือนไฟ
 นั้นถือปูนขาวสูงประมาณ ๒๐ วา ต่อเกาะเรือนไฟออกไปนั้น มี
 เกาะศิลาขาว ๒ เกาะ สองกล้องอยู่ที่คิลาขาวนั้นสีขาวเหมือนปูนขาว เรือ
 เตินใกล้ฝั่งตะวันตก เวลาบ่ายแล้วถึงเกาะหมาก มีคลื่นลมจัดพัดกล้า
 เรือแคลง รุ่งสว่างขึ้นคลื่นลมซาลงหน่อยหนึ่ง

ณ วัน ๔๖๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ มีลมคี่ได้ใช้ไปมาจน
 เวลาบ่าย ๕ โมงเศษลมพัดทวนหน้าเรือต้องรีบไป เวลา ๔ ทุ่มเศษ
 ถึงเกาะเล็ก เกาะนั้นภาษามลายูเรียกว่า เกาะตังกูร์ส เวลาขึ้นอากาศ
 มีคิ้วคลุ้มฝน มีสเตอร์กาลวันผู้นำร่องว่ามีคนนัก จวนจะถึงหน้าเมือง
 ตรังกานู ขอให้ทอดสมอยู่ที่ริมเกาะตังกูร์สก่อน แล้วขึ้นหนที่สอง
 จึงสั่งให้ทอดอยู่ที่ริมเกาะตังกูร์สจนเวลาอรุณแล้ว

ณ วัน ๕๖๕ ค่ำ ใช้จักรออกจากเกาะตังกูร์สมาเวลาเช้า ๓ โมง
 กับ ๕ นาที ถึงที่ทอดหน้าเมืองตรังกานูเวลาเช้า ๔ โมงเศษ พระ
 สุนทรานุกิจปรีชา ๑ หลวงพิเศษพจนการ ๑ ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ๑
 แลขุนรณรามฤทธิ์ คันทนที่สอง ๑ มิสซิบแมนต์พนักงานตรวจคน
 ในเรือ ๑ แต่งตัวเต็มยศ แลหมื่นเนตรนรแมนแต่งตัวอย่างนายทหาร
 มาริน ๑ พันเต็มแต่งตัวอย่างทหารมาริน ๑ กับทหารมารินแต่งตัว
 ตามยศของทหารมาริน ๑ โทล กับคนพิณพาทย์แตร นาย ๑ เลว
 ๑๗ รวม ๑๘ คน แต่งตัวเต็มยศพร้อมแล้ว ขุนรณรามฤทธิ์ ๑
 มิสซิบแมนต์ แลพวกแตรกับทหารมารินลงเรือใบตกรรเชียงลำใหญ่
 ๒ ลำล่องขึ้นไปคอยรับอยู่ที่ค่านเมืองตรังกานูก่อน แล้วพระสุนทร
 นุกิจปรีชา ๑ หลวงพิเศษพจนการ ๑ ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ๑
 มีสเตอร์นิวแมนต์ กงสุลอังกฤษที่สองแต่งเป็นไพรเวต ๑ ลงเรือใบต
 กรรเชียงลำเดียวกัน ขึ้นไปเยี่ยมเยียนเจ้าเมืองตรังกานูตามกระแส
 พระบรมราชโองการซึ่งโปรดเกล้า ฯ คำรัสสั่งที่เมืองสิงคโปร์แล้ว
 เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พวกข้าหลวงกลับมาถึงเรือสยามพร้อมกันแล้ว
 พระสุนทรานุกิจปรีชา หลวงพิเศษพจนการแจ้งว่า เมื่อพวกข้าหลวง

ขึ้นไปถึงท่านั้น พระยาตรังگانูจัดให้ศรีทวันกรมการลงมารับที่ท่า
 ขึ้น แล้วพาไปที่บ้านพระยาตรังگانู ๗ ให้เชิญเข้าไปในห้องนอนของ
 พระยาตรังگانู พร้อมด้วยรามาคาแลบุตรหลานพระยาตรังگانู ๗
 ให้จัดโต๊ะเลี้ยงพวกข้าหลวงที่ขึ้นไปเป็นธรรมเนียมแขก แล้วปราศรัย
 กันด้วยการอันสมควรแล้วก็ลากลับมา พระยาตรังگانูจัดให้ทวนกุ่มบุตร
 ทวนกุ่มไซ ทวนกุ่มจิมุคา หลานพระยาตรังگانูตามลงมาส่งถึงเรือสยาม
 ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ให้จัดพระราชาศกษายาลักษณ์ทรงเครื่อง
 ทหาร ๕ พระรูป ให้ทวนกุ่มชวา ๑ ทวนกุ่มไซ ๑ ทวนกุ่มจิมุคา ๑
 กับฝากขึ้นไปให้พระยาตรังگانู ๑ รามาคา ๑ เรือสยามทอดอยู่
 หน้าเมืองตรังگانู ๓ ชั่วโมง เวลาบ่ายแล้วใช้จกักรออกจากที่ทอด
 หน้าเมืองตรังگانู มีลมดีได้ใช้ใบบ้าง ไม่ได้ใช้ใบบ้าง คลื่นลมเป็น
 ปกติถึงณ วัน ๑๖ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงถึงเกาะสิริง เวลาเช้า
 ๕ โมงถึงสันดอน มีเรือรบกลไฟฝรั่งเศส ๑ เรือราญรุกไฟรี ๑
 เรือยงยศโยชฌยา ๑ แลเรือกำปั่นใหญ่น้อยของลูกข้ากรุงฯ ๖ บ้าง
 ของลูกข้าต่างประเทศบ้าง ทอดอยู่ที่สันดอนรวม ๑๖ ลำ เวลานั้น
 เรือสยามใช้จกักรเข้าปากน้ำเจ้าพระยาไม่ได้ ด้วยเมื่อเวลาเรือมาถึง
 สันดอนนั้นเป็นคราวน้ำลด พระสุนทรานุกิจปรีชา สั่งต้นหนให้
 ทอดสมอรอน้ำอยู่ที่สันดอนแล้ว พระสุนทรานุกิจปรีชา หลวงพิเศษ
 พจนการ ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ขุนศิลปานุกิจการ มิสเตอร์นิวแมนต์
 กงสุลอังกฤษ ลงเรือใบตกรรเชียงไปขึ้นเรือยงยศสว่างเข้ามา ณ
 กรุงฯ ก่อน ครั้นเวลา ๓ ยามต้นหนที่สองสั่งอินนิเหียให้ติดไฟ
 ได้สติกดีแล้ว เวลา ๑๐ ทุ่มใช้จกักรแก่สันดอนเข้าปากน้ำเจ้าพระยา
 เวลาตี ๑๑ ทุ่มกับ ๕๐ นาที ถึงหน้าเมืองสมุทรปราการ อินนิเหีย

สตอบให้จักรหยุกชั่วคราวหนึ่ง ส่งผู้นำร่องฝายสยามขึ้นที่ค้ำแล้ว
 ก็ใช้จักรมาถึงปากคลองผดุงกรุงเกษม เป็นคราวน้ำฝั่งจะไหลกลับลง
 เรือกำปั่นของลูกค้าทั้งหลาย ซึ่งทอดอยู่ตามลำน้ำนั้นเห็นขวางอยู่หว่าง
 กลางลำน้ำทั้งสองฝั่ง จึงส่งนายท้ายให้เรือเดินเลียบฝั่งตะวันออก
 ออก ถึงปากคลองโอง่าง มีเรือฉลอมของจีนลูกค้าทั้งหลายทอด
 ขวางอยู่หลายลำ ช่องทางเรือเดินน้อยนัก ต้นหนจึงส่งอินนิเยให้
 สโใจจักร เรือเดินช้าลงไม่เต็มกำลัง เรือเดินหลักมาทางช่องเล็กฝั่ง
 ตะวันออกถึงหน้าวัดราชบูรณะ มีเรือลูกค้าจีนทอดขวางช่องอยู่หลาย
 ลำ จะหลีกเลี่ยงทางใดก็ไม่ได้ เรือสยามโตเรือจีนซึ่งทอดขวางช่อง
 อยู่นั้นแตกหักกลางลำ ๒ ลำ แต่ลำหนึ่งแตกหัวเรือแตกซำรุดหลาย
 แห่ง เรือไม่ล่ม เวลาเช้า ๒ โมง ๕๐ นาที ถึงที่ทอดกลางลำน้ำหน้า
 คลังสินค้ากรุงเก่า บรรดาขุนนางแลมหาดเล็กท้าวเวรรักษาพระองค์
 ซึ่งไปในเรือสยามนั้น พระสนทธานักปล้ำได้เอะใจได้เป็นธุระจัด
 การเลี้ยงดู แลจัดให้อยู่เป็นที่สมควร แลส่งปล้ำให้ตั้งโต๊ะเลี้ยงเป็น
 ธรรมเนียมยุโรปวันละ ๓ เวลาเสมอทุกวัน บรรดาข้าราชการแลคน
 อื่น ๆ ซึ่งไปในเรือสยามนั้นมีความสุขสบายทั่วทุกคนจนวันกลับถึง
 กรุงเทพมหานคร

๑๑๕.๑๐๘

๑ ๑๖๖ ก

๑๓

๓๖๐๘ ๔๖๑๖

ระยะทางเสด็จประพาสอินเดีย

วัน ๗^๕ ๒^๖ ๒๓^๖ ปีมะแมตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๘
 เวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
 เกล้า พระเจ้าแผ่นดินสยาม ทรงเครื่องเต็มยศอย่างทหารมหาดเล็ก
 รักษาพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินลงประทับในเรือพระที่นั่งกลไฟ
 บางกอก พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ
 แลข้าราชการตามเสด็จ มีรายพระนามแลชื่อ ดังนี้ :-

- สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพรรดิสมิ(๑) ๑
- * สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ๑
- พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าภุชงค์วิหิตาร
(กรมพระนเรศวรสุทนต์) ๑
- * พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์
(กรมหลวงอดิศรอุดมเดช) ๑
- * พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอนุภักก์น้อยนันทนรไชย ๑
- * พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์
(สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ) ๑
- * เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ๑
- * เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๑
- * พระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง) ๑

032365

(๑) ที่มีออกจันทรข้างหน้า เป็นผู้ที่ได้เคยตามเสด็จคราวถึงกโปร์แลชวา

รพบุ๋ครวเสด็จอินเคย

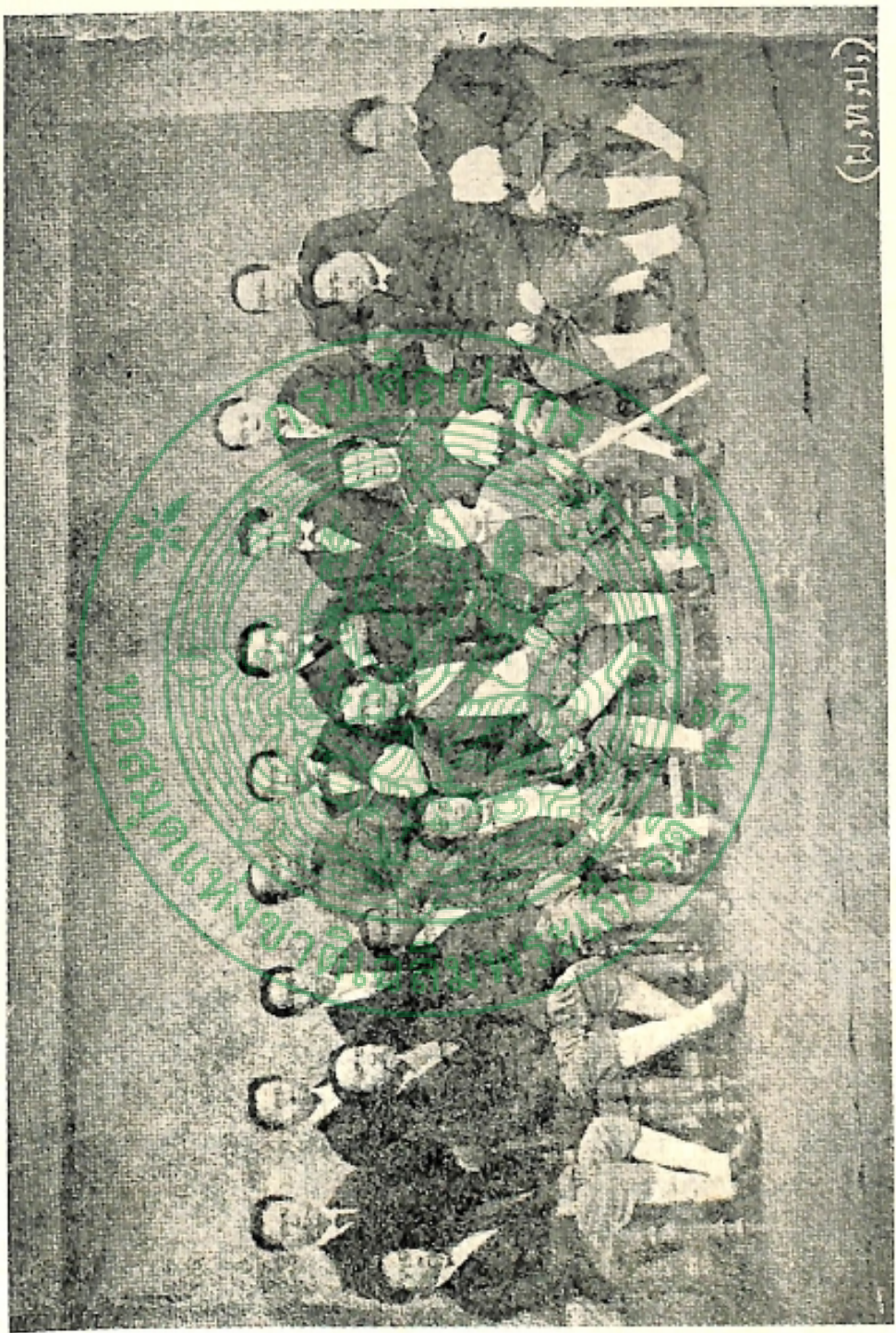
แควหลังแก้งไผ่ไปขวา

- ๑. พระยาสมุทรบุรีศรี ๒. หลวงวิจารณ์สิทธิ ๓. เจ้าหม่นไววรมาถ ๔. พระยาสุรศักดิ์มนตรี ๕. เจ้าหม่นสรรมะภักดี ๖. นายราชาตัญยานุหาร ๗. เจ้าหม่นเดมอโจราช ๘. พระบรมราชาภักดี ๙. หม่อมเจ้าสาย

แควหนามเต้ขวาไปขวา

- ๑. พระองค์เจ้ากฤษฏาภินหาร ๒. เจ้าพระยาสุวงศ์ไวยวัฒน์ ๓. สมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัสมิ์ ๔. พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ ๕. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๖. สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างศ์ ๗. พระองค์เจ้าสุทธสุวิชาติ ๘. เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ๙. พระองค์เจ้าอนุกันทรไชย

หม่อมเจ้าสาย (พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์)	๑
หม่อมเจ้าจำเริญ (ในกรมขุนราชสีห์)	๑
หม่อมเจ้าประวิช (ในกรมขุนราชสีห์)	๑
* เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี (โต)	๑
* เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น)	๑
* เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ชาย)	๑
* หลวงวิจารณ์จักรกิจ (เจิม)	๑
* หลวงสาทรวิกรมฤๅษ (ทวย)	๑
* หลวงวิทย์วิกรมศักดิ์ (บุญ)	๑
* หลวงสรจักรานุกิจ (เจ๊ก)	๑
* หลวงสรสิทธิยานุกุล (ต้น)	๑
* หลวงสัถยวิกรม (เจ้าพระยาสรศักดิ์มนตรี เจิม)	๑
หลวงดำรงนพนายกมล (ชื่อหม่อม ภายหลังเป็น พระพิพัชญ์ศาสตร์)	๑
* หลวงราโชวาท (แก้ว)	๑
* นายวรกิจบรรหาร (เที่ยง)	๑
* นายราชาธัญยานุหาร (พร)	๑
พระสุนทรานุกิจปรีชา (หนู)	๑
พระปรีชากลการ (สำออง)	๑
* พระพิบูลย์พัฒน์นกร (เถียร)	๑
พระวรภักดิ์พัลลการ (ทิม)	๑
* พระชลธารพินิจชัย (ฉุน)	๑
* หลวงนายสิทธิ์ (สมบุญ)	๑

(П. П. П.)

С. П. ПЕТРОВ
1904
МОСКОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

1904

* นายพิจารณ์สรรพกิจ (สั้น)	๑
ขุนสมุทโคจร (จู)	๑
นายแฉ่ (พระยาไกรเพชร)	๑
นายเหมา (หลวงจักรยาน)	๑
นายอิน (พระยาทรงสุรเดช)	๑
* พระวิสูตรสาครดิฐ (บช)	๑
หม่อมเจ้าส่งไปสิงคโปร์ ^(๑)	๖
กรมศิลปากร เรือพายมรดกเขมร	
* พระยาสมุทรบริรักษ์ (เนตร)	๑
* หลวงพิเศษพจนการ (สวาดี)	๑

(๑) หม่อมเจ้าที่เลือกส่งไปเรียนหนังสือที่เมืองสิงคโปร์ครั้งนี้ สืบได้จำนวนว่า ๑๔ องค์คือ

๑. หม่อมเจ้าเปี้ย้ง ในกรมหลวงสรรพสิทธิพิริยชาติ
๒. หม่อมเจ้าวัชรี ในกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
๓. หม่อมเจ้าอเนก ในกรมขุนจระจกัรชวรนันท
๔. หม่อมเจ้าสีกัน ในกรมขุนวรจักรธรานุภาพ
๕. หม่อมเจ้าโอภาส ในกรมขุนวรจักรธรานุภาพ
๖. หม่อมเจ้าพิชิตกร ในกรมหมื่นอมรินทร์บดินทร์
๗. หม่อมเจ้าเชื้อตึก ในกรมหมื่นอมรินทร์บดินทร์
๘. หม่อมเจ้าปาน ในกรมหมื่นนภมรินทร์ภักดี
๙. หม่อมเจ้าเต็ม ในกรมหมื่นนภมรินทร์ภักดี
๑๐. หม่อมเจ้าพิศวง ในกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ
๑๑. หม่อมเจ้าภุชงค์ คือ กรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์ ในกรมขุนเจษฎาผลพิรุณสวัสดิ์
๑๒. หม่อมเจ้ากรรเจียก ในกรมหมื่นนพเทศวรศิววิลาส
๑๓. หม่อมเจ้าส่งว่างาม ในกรมหมื่นวิษณุภาคินิภาธร
๑๔. หม่อมเจ้าปิยภักดีนาค ในกรมหมื่นวิษณุภาคินิภาธร

หม่อมเจ้าที่ออกไปคราวนี้ เรียนอยู่ไม่ช้า เมื่อปีออก พ.ศ. ๒๔๑๕ โปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษที่โรงทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง สำหรับพระเจ้าน้องยาเธอขึ้นแล้ว เรียกหม่อมเจ้าชุดนี้กลับเข้ามาเรียนในโรงเรียนกรุงเทพฯ

เรือสยามูปสัคัมภ์

พระพิเรนทรเทพ (เวก ภายหลังเป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์)	๑
หลวงสวัสดิโกษา (ปาน ภายหลังเป็นพระยาสมบัติยาธิบาล)	๑
หลวงเสนางควิจารย์ (โค ภายหลังเป็นพระยาราชนิกิต)	๑
ขุนคิดปานจิตรการ (ศรีเมือง บิดาเป็นพม่า มารดาเป็นไทย เข้ามารับราชการเป็นช่างเขียน)	๑
หลวงอำนาจสุรเสนี (พลอย ภายหลังเป็นพระสรินทามาตย์)	๑
หลวงสัจจาภิรมย์ (เผาะ ภายหลังเป็นพระสัจจาภิรมย์)	๑
ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ (จิตร ช่างถ่ายรูป ภายหลังเป็นหลวง อัคนีนฤมิต)	๑

เวลาที่ยังแล้ว เรือพระที่นั่งกลไฟข้างออกใช้จักรออกจากท่า
ราชวรศิโรตม์ขึ้นไปกลับท่าหน้าจวนราชวังสด ด่องตามลำน้ำออกไป เวลา
บ่าย ๓ โมงครึ่ง ทอดสมอที่พระเจดีย์กลางน้ำ เสด็จขึ้นนมัสการ
พระสมุทเจดีย์แล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ออกจากปากน้ำเจ้าพระยา
เรือพระที่นั่งเดินอยู่ในทะเล ๕ วัน

ณ วัน ๕ ๑๒ ค่ำ เวลาเช้าถึงเมืองสิงคโปร์ ทอดตรงทำ
ยอนสตันเบี่ยงหน้าเมือง ประทับอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ๒ วัน

ณ วัน ๗ ๑๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองสิงคโปร์

ณ วัน ๑ ๑๓ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษถึงที่ทอดหน้าเมือง
มละกา แล้วเสด็จขึ้นทอดพระเนตรในเมืองมละกา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ
เสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษใช้จักรออกจากเมืองมละกา

ณ วัน ๒^{๑๔} ๒^๑ ก่ำ เวลา ๑๐ ทุ่มถึงที่ทอดหน้าเมืองบึง
(เกาะหมาก)

ณ วัน ๓^{๑๕} ๒^๑ ก่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จขึ้นเมืองบึง
ประทับอยู่ที่เมืองบึง ๔ วัน (เมื่อเสด็จขึ้นเมืองบึงมีการรับเสด็จ
แลมีคำถวายพระพรฯ พระวรวงศ์เทพลากรได้คัดคำแปลไว้ ได้พิมพ์ไว้
ข้างท้ายจดหมายเหตุนี้)

ณ วัน ๗^{๑๖} ๒^๑ ก่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง
เวลาบ่ายโมงเศษใช้จักรออกจากเมืองบึง

ณ วัน ๒^{๑๗} ๒^๑ ก่ำ เวลา ๔ ทุ่มถึงที่ทอดปากอ่าวเมืองมรแมน
(เกาะลำเลิง)

ณ วัน ๓^{๑๘} ๒^๑ ก่ำ เวลาเช้าใช้จักรออกจากที่ทอดเข้าปากอ่าว
เมืองมรแมน เวลาเที่ยงถึงที่ทอดหน้าโรงจักรเลื่อยไม้เมืองมรแมน
เวลาบ่าย ๓ โมง ๔๓ นาที ใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าโรงจักรเลื่อยไม้
เข้าไปตามลำน้ำ (สลวิน) เมืองมรแมน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงที่
ทอดหน้าเมืองมรแมน เสด็จขึ้นประทับอยู่ที่เมืองมรแมน ๒ วัน

ณ วัน ๕^{๑๙} ๒^๑ ก่ำ เวลาเช้าโมงครึ่งเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง
แล้วใช้จักรออกจากที่ทอดหน้าเมืองมรแมน เวลา ๒ ทุ่มถึงที่ทอดปาก
อ่าวเมืองร่างกุ้ง ประทับอยู่ ๒ วัน

ณ วัน ๑^{๒๐} ๒^๑ ก่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงใช้จักรออกจากที่ทอดหน้า
เมืองร่างกุ้ง

ณ วัน ๕^๑/_๓ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงแซนคิเสศหน้าปากอ่าว
เมืองกลักตา เวลาเช้า ๔ โมง ๔๕ นาที ถึงแหลมเกาะชอออกกา
ปากอ่าวเมืองกลักตา เวลาบ่าย ๔ โมง ๑๐ นาทีถึงที่โรงภาษีชั้นนอก
เรียกว่าไคมันคสาเบอ (อ่าวเพ็ชร) แล้วทอคสมอยู่ที่นั่น

ณ วัน ๗^๓/_๓ ค่ำ เวลาบ่ายแล้วใช้จักรออกจากท่าโรงภาษี
เล่นเข้าไปตามลำน้ำเมืองกลักตา เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งถึงท่าที่เสด็จขึ้น
เมืองกลักตา ชื่อท่าเขมปริงเขป แล้วเสด็จทรงรถขึ้นไปประทับอยู่ที่
โฮเต็ลหลังหนึ่งของไวศรอย (อุปราชผู้สำเร็จราชการอินเดีย) จัดไว้
รับเสด็จ ประทับที่โฮเต็ลเมืองกลักตา ๕ วัน

ณ วัน ๒^{๑๒}/_๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จจากที่ประทับ
โฮเต็ลไปเรือกลไฟข้ามฟาก (แม่น้ำชุกส) ไปฝั่งตะวันออก เวลาบ่าย
๕ โมง ๑๒ นาทีถึงฝั่งตะวันออก แล้วเสด็จขึ้นทรงรถไฟไปวัน ๑ คืน ๑

ณ วัน ๔^{๑๔}/_๓ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษถึงเสด็จขึ้นที่หยุดรถไฟ
เมืองเตลีแล้ว เสด็จลงจากรถไฟขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ ไปตามทาง
สถลมารค เวลาเช้า ๓ โมงเศษถึงที่ประทับเค็นต์ใหญ่เหมือนค้ายหลวง
รูปเป็นกระโจม ประทับแรมอยู่ที่เค็นต์เมืองเตลี ๗ วัน

ณ วัน ๓^{๑๕}/_๓ ค่ำ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่ง เสด็จจากที่ประทับ
เมืองเตลี ขึ้นทรงรถม้ามาตามทางสถลมารค เวลาเช้า ๕ โมงถึง
ที่รถไฟ เสด็จขึ้นรถไฟฯ ใช้จักรออกจากที่ไปตามระยะทาง ๖ ชั่วโมง
ถึงที่หยุดรถไฟเมืองอาคราเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จลงจากรถไฟขึ้น
รถเทียมม้า ๔ ไปประทับที่ตึกในสวน เป็นบ้านเคิมของเจ้าแขกเมือง
อาครา ประทับที่เมืองอาครา ๓ วัน

ณ วัน ๖ ๖๓ ค่ำ เวลาบ่ายโมง ๑ เสด็จจากที่ประทับเมืองอาครา
 ขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ ไปถึงสเตร์นเวลาบ่าย ๒ โมง เสด็จขึ้นทรงรถ
 ไฟไปตามทางรถไฟ เวลา ๒ ชั่วโมงถึงที่พักรถไฟ ขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔
 ข้ามไปตามสะพานลำน้ำใหญ่ เวลาเที่ยงถึงฝั่ง เสด็จขึ้นทรงรถไฟ
 เวลาบ่ายโมง ๑ รถไฟใช้จักรออกจากที่ไปตามระยะทาง เวลาบ่าย
 โมงครึ่งถึงที่พักรถไฟเมืองลักเนา แล้วเสด็จลงทรงรถเทียมม้า ๔ ไป
 เวลาบ่าย ๒ โมงถึงที่พักบ้านคอมมิชเนอ (ข้าหลวงประจำ) เมือง
 ลักเนา ประทับที่ตึกบ้านคอมมิชเนอ ๔ วัน

ณ วัน ๔ ๖ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมง เสด็จจากที่ประทับเมือง
 ลักเนาขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ ไปตามทางหลวงสวรรค เวลาเช้า ๕ โมงเศษ
 ถึงที่พักรถไฟ เสด็จขึ้นทรงรถไฟแล้วใช้จักรออกจากที่พักรถไฟเมือง
 ลักเนาตามทางหลวงสวรรค เวลาบ่ายโมง ๑ ถึงที่หยุดรถไฟ เสด็จลง
 ทรงรถเทียมม้าข้ามฟากลำน้ำใหญ่กลับมาทางเก่า ประทับที่บ้าน
 เจ้าเมืองกอนโปร้ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จถึงที่พักรถไฟหน้าเมือง
 กอนโปร้ ประทับที่โต๊ะเสวยเวลากลางวันแล้ว เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง
 เสด็จขึ้นทรงรถไฟเดิมแล้วก็ใช้จักรออกจากที่พักไป เวลาเที่ยงแล้ว
 ๘ นาที รถไฟเดินไปในใต้เขาที่มีตเหมือนเวลากลางคืนชั่วครึ่งนาที
 จึงพ้นเขาที่มีต คิกระยะทางรถไฟเดินในใต้เขานั้นประมาณ ๑๖ เส้น
 จึงพ้นจากใต้เขาที่มีตออกสว่าง ถึงสะพานเหล็กข้ามลำธารไปยาว
 ประมาณ ๒ เส้นเศษ กว้าง ๗ วา

ณ วัน ๖ ๖ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๑๕ นาทีรถไฟเดินไปในหว่างเขา
 แล้ว เข้าใต้เขาที่มีตบ้างที่สว่างบ้าง คิกรวมรถไฟเดินใต้เขา ๑๔ แห่ง

- ที่ ๑ ระยะทางใต้เขาประมาณ ๑ เส้น
 ที่ ๒ ระยะทางใต้เขา ๓ เส้นเศษ
 ที่ ๓ ระยะทางใต้เขา ๑๒ เส้นเศษ
 ที่ ๔ ระยะทางใต้เขา ๓ เส้นเศษ
 ที่ ๕ ระยะทางใต้เขา ๔ เส้นเศษ
 ที่ ๖ ระยะทางใต้เขา ๒๐ เส้นเศษ
 ที่ ๗ ระยะทางใต้เขา ๒๓ เส้นเศษ
 ที่ ๘ ระยะทางใต้เขา ๑๐ เส้นเศษ
 ที่ ๙ ระยะทางใต้เขา ๘ เส้นเศษ
 ที่ ๑๐ ระยะทางใต้เขา ๑๑ เส้นเศษ
 ที่ ๑๑ ระยะทางใต้เขา ๗ เส้นเศษ
 ที่ ๑๒ ระยะทางใต้เขา ๑๕ เส้นเศษ
 ที่ ๑๓ ระยะทางใต้เขา ๕ เส้นเศษ
 ที่ ๑๔ ระยะทางใต้เขา ๖ เส้นเศษ

เวลาเช้า ๕ โมงถึงที่สถลมารคเมืองบอมเบย์ เจ้าเมืองบอมเบกับ
 คอเวนเมนต์ (รัฐบาล) ในเมืองบอมเบจัดการรับ ผูกกิ่งไม้ใบไม้
 สดแลพื้นผ้าแดง มีธงท่างสีห้อยเป็นกุหา เมื่อเวลาเสด็จลงจากรถไฟ
 พวกขุนนางอังกฤษกับพวกแขกลูกค้าที่เมืองบอมเบประมาณ ๒๐๐
 เศษ มายืนรับเสด็จอยู่ที่หน้ารถ แล้วเสด็จขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ มี
 ทหารแขกขี่ม้าถือกระบี่ไปหน้ารถที่หนึ่ง ๔ คู่ ตามหลังรถที่หนึ่ง ๖ คู่
 ไปตามทางสถลมารคเมืองบอมเบ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษถึงที่ตึกใหญ่
 ชื่อตึกมาลาบาฮิล (คือจวนผู้ว่าราชการเมืองที่แหลมมลบา) ที่ประทับ

ริมภูเขาชายทะเลทิศใต้ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ ไปเที่ยวประพาสตามสถลमारक्रमฝั่งทะเลเมืองบอมเบ เวลาบ่าย ๔ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับยังที่ประทับมาลบาฮิล

ณ วัน ๗ ๒๕ คำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จเนอกับขุนนางนายทหารประมาณ ๓๐ คน มาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ประทับมาลบาฮิลแล้ว เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จไปเสวยโต๊ะที่พักแถวเนอ เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จกลับยังที่ประทับเดิม ประทับอยู่ที่ตึกมาลบาฮิลเมืองบอมเบ ๔ วัน

ณ วัน ๗ ๒๕ คำ เวลาบ่าย ๑ โมงเศษเสด็จกลับจากที่ประทับมาลบาฮิลขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ กลับมาตามทางสถลमारक्रम เวลาบ่าย ๒ โมงถึงสเคชั่นแล้ว เสด็จขึ้นทรงรถไฟ ๗ ใช้จักรออกจากที่สเคชั่นเมืองบอมเบไปตามทางรถไฟ

ณ วัน ๒ ๒๕ คำ เวลาเช้า ๑ โมงเศษถึงสเคชั่นเมืองเบ็นนาเรส (เมืองพาราณสี) แล้วเสด็จลงจากรถไฟ เสด็จขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ ไปตามทางสถลमारक्रम แล้วข้ามสะพานลำน้ำใหญ่ไป เวลา ๔ โมงเศษถึงที่ประทับตึกใหญ่ เป็นบ้านของมหาธยายคนเก่าที่เมืองเบ็นนาเรส เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จรถเทียมม้า ๔ ไปถึงฝั่งลำแม่น้ำมหาคงคาแล้วเสด็จลงทรงเรือ (ขนา) ทากผ้าเหมือนอย่างประรำโรงละครถึงฝั่งฟากหนึ่งแล้วเสด็จขึ้นทรงช้างเข้าไปใน (รามนคร) บ้านรายาพาราณสี ๗ เชิญให้ประทับบนโอรน แล้วถวายมีดชายธงเหล็กไหล ๓ เล่ม กำมังกำของสำรับหนึ่ง ๓ เล่ม หอกปลอกคร่ำเงิน ๑ เล่ม ผ้าห่มริมทองรอบสีม่วงสีน้ำเงิน ๒ ผืน กับสายมาลัยตาค ๑ แล้ว

แจกมาลัยเจ้าขุนนางที่ตามเสด็จไปหมกทุกคน เวลาอำค้ำแล้วเสด็จ
กลับยังที่ประทับตามเดิม

ณ วัน ๓ ๑๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้นทรงรถเทียม
ม้า ๔ ไปที่รายวิเชียรนครัม เจ้าแขก (อยู่ที่) เมืองเบ็นนาเรส ฯ
เชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นประทับบนโสรณ แล้วถวายกริช
ค้ำมงาประดับมรกต ๔ ยอดครุฑของ ๑ เล่ม หอกคร่ำเงิน ๑ เล่ม
สายมาลัยสาย ๑ แล้วแจกมาลัยเจ้าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ตามเสด็จ
ไปทั่วทุกคน รายวิเชียรนครัมซึ่งมาถวายให้ทอดพระเนตร เวลา
บ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จกลับยังที่ประทับเดิม ประทับอยู่ที่เมืองเบ็นนาเรส
ขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ มาตามทางสถลมารค เวลาบ่ายโมงเศษถึงที่
สเทชัน แล้วเสด็จลงทรงเรือกลไฟ ๗ ใช้จักรม เมืองกลักตา แล้ว
เสด็จลงทรงเรือกลไฟ ข้ามลำนน้ำใหญ่มาลงฝั่งเมืองกลักตา เสด็จขึ้น
จากเรือกลไฟ ทรงรถเทียมม้า ๔ ไปประทับอยู่ที่คฤหาสน์อนันชาบา

ณ วัน ๑ ๑๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวเสด็จประทับที่บ้านไวสรอย กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
น้อยใหญ่ แลเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าหมื่น
สรรเพชญ์ภักดีตามเสด็จไปทั่ว แต่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยนอกนั้นกลับ
ลงมาอยู่ในเรือพระที่นั่งหมกทุกคน กลับมาประทับอยู่ที่เมืองกลักตา
๔ วัน^(๑)

(๑) เวลานั้นเลอรกเมโยเป็นอุปราช เมื่อเวลากำลังเสด็จประพาสอยู่ในอินเดียน เลอรก-
เมโยไปตรวจราชการที่เกาะอันเดอมัน อันเป็นที่ซังนักโทษ ถูกนักโทษแทงตาย
เมื่อเวลาเสด็จกลับมาถึงเมืองกลักตา เลอรกเนเบียเป็นผู้รั้งตำแหน่งอุปราช

ณ วัน ๒๓ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จกลับจากที่ประทับบ้าน
 ไวสรอย ขึ้นทรงรถเทียมม้า ๔ เสด็จลงเรือกลไฟเล็กของแถวแมนต์
 เมืองกลักตาจัดไว้รับ เวลาเช้า ๒ โมงเรือกลไฟลำทรงใช้จักรออกจาก
 ท่าเมืองกลักตา แล้วเรือพระที่นั่งพิทยัมรณยุทธกับเรือพระที่นั่งสยามู-
 ปสค์มภ์ก็ใช้จักรตามออกมาตามลำแม่น้ำใหญ่ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ
 ถึงที่ทอดสมอตรงคัยอมันชาบาริมเรือที่ทรงออกมา แล้วพระสุนทรรา-
 นุกิจปรีชาจัดเรือใบตกรรเชียงไปรับเสด็จที่เรือกลไฟรุ่ง แล้วเสด็จ
 ลงเรือกรรเชียงมาถึงเรือพระที่นั่งบางกอก เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
 ใช้จักรออกจากที่ทอดสมอชานชาลา เวลาค่ำแล้วออกจากปากน้ำ
 เมืองกลักตา

ณ วัน ๑๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เสด็จจากเรือพระที่นั่ง
 ทรงเรือกรรเชียงขึ้นไปถึงฉนวนหน้าหน้าเมืองภูเก็จ แล้วเสด็จขึ้นจาก
 เรือกรรเชียง ทรงพระรถขึ้นขึ้นขึ้นไปถึงรถแล้ว เสด็จขึ้นทรงรถ
 เทียมม้าไป เวลาบ่าย ๓ โมงถึงที่ประทับพลับพลาค่ายหลวงพระยา
 ภูเก็จ^(๑) ทำใหม่ไว้สำหรับรับเสด็จ เสด็จลงจากรถประทับอยู่ที่พลับ
 พลาค่ายหลวงครึ่งชั่วโมง แล้วเสด็จขึ้นทรงรถไปประพาสตามเขา แล
 เสด็จทอดพระเนตรที่เมืองภูเก็จ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จกลับยัง
 ที่ประทับเดิม ประทับอยู่ที่วังใหม่คันทหนึ่ง

รุ่งขึ้น ณ วัน ๒๓ ๔ ค่ำ เวลาเช้าครึ่งชั่วโมง เสด็จกลับจากที่
 ประทับพลับพลาค่ายหลวงเมืองภูเก็จ ขึ้นทรงรถลงมาถึงท่าฉนวนหน้า
 แล้ว เสด็จทรงเรือกรรเชียงออกมา เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เรือพระ

(๑) พระยาภูเก็จ ชื่อทัต ภายหลังได้เป็นพระยาวิชิตสงคราม

ที่นักรอพวกข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยลงเรือพระที่นั่งเสร็จแล้ว เวลาเช้า
๕ โมงเศษ เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากที่ทอดอ่าวหน้าเมืองภูเก็ต
เรือสยามอุปสัคัมภ์ตามเรือพระที่นั่งออกมา เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ ถึงที่
ทอดปากอ่าวเมืองพังงา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จขึ้นไปประพาสตาม
หาดทราย แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนภูเขาเกาะหน้าเมืองพังงา
เวลาย่ำค่ำแล้วเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง

ณ วัน ๓ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง เสด็จออกจากเรือ
พระที่นั่ง ทรงเรือกรรเชียงเข้าไปในลำน้ำเมืองพังงา เวลาบ่าย ๒ โมง
เศษ ถึงที่ประทับพลับพลาค่ายหลวงริมเขาช้าง เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ
เสด็จไปทอดพระเนตรในเมืองพังงา แลที่ออรามเมืองพังงา ครั้น
นมัสการพระแล้วก็เสด็จกลับ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงค่ายหลวง
แล้วเสด็จขึ้นประทับเกษ ทอดพระเนตรโคกระบือชนกัน แล้วเสด็จ
ขึ้นประทับแรมอยู่ที่พลับพลาค่ายหลวงวราตรี ๑

ณ วัน ๔ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เรือพระที่นั่งใช้จักร
ออกจากที่ทอดหน้าอ่าวเมืองพังงา

ณ วัน ๕ ๖ ๔ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้าถึงที่ทอดหน้าปากอ่าวเมือง
ไทรบุรี เวลาเช้า ๕ โมง เสด็จจากเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยข้าราชการ
ผู้ใหญ่ผู้น้อย ทรงเรือใบตกรรเชียงขึ้นไปตามลำน้ำเมืองไทร เวลา
บ่าย ๕ โมงเศษถึงท่าที่ขึ้น เสด็จทรงรถขึ้นไปตามทางสถลมารค เวลา
ย่ำค่ำแล้วรถพระที่นั่งถึงที่ประทับตึกใหญ่บนยอดเขา (อะนะบุกเก็จ)
เมืองไทรบุรี

ณ วัน ๖ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จจากที่ประทับ
เมืองไทร ขึ้นทรงรถมาตามทางสถลมารค เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ ถึง
พลับพลาที่ประทับแรม

รุ่งขึ้น ณ วัน ๗ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมง เสด็จจากที่ประทับ
แรมมาตามทางสถลมารค เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่ประทับ
ร้อน เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จจากที่ประทับร้อน เวลาบ่าย ๕ โมง
เศษ ถึงพลับพลาที่ประทับแรม

รุ่งขึ้น ณ วัน ๘ ๖ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๑ โมงเศษ เสด็จจากที่
ประทับแรม เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่ประทับร้อน เวลา
บ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จขึ้นทรงม้า ออกจากที่ประทับร้อนมาตามระยะทาง
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงที่ประทับแรม

ณ วัน ๙ ๖ ๔ ค่ำ เวลาสว่างแล้ว เสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งมา
ตามระยะทางสถลมารค เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่ประทับร้อน
เข้าในเมืองสงขลา เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จขึ้นทรงม้ามาตามระยะ
ทาง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่ประทับแรมหาดใหญ่

รุ่งขึ้น ณ วัน ๓ ๗ ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จพระราช-
ดำเนินจากที่ประทับแรมหาดทรายใหญ่ ทรงเรือพระที่นั่งแก้วมาตาม
ทางชลมารค เวลาเที่ยงถึงพลับพลาที่ประทับร้อนเกาะยอ เสด็จ
เวลากลางวันแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปตามทางสถลมารค ทอด
พระเนตรพวกจีนขึ้นหม้อแล้ว เวลาบ่าย ๑ โมงเศษ เสด็จกลับลงเรือ
พระที่นั่งแก้วมาตามทางชลมารค เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงพลับพลาที่
ประทับแรมแหลมทราย

รุ่งขึ้น ณ วัน ๔ ๖ ๕ คำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จจากพลับพลา
ที่ประทับแรมแหลมทรายเมืองสงขลา ทรงเรือพระที่นั่งกรรเชียงออก
มาตามทางชลมารค เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ถึงเรือพระที่นั่งบางกอก
เรือราญรุกไฟรัยงสลุด ๒๑ น้ก ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยททารพลเรือ
ซึ่งตามเสด็จลงเรือพระที่นั่งพร้อมแล้ว เวลาเที่ยงเรือพระที่นั่งใช้จักร
ออกจากที่ทอดปากอ่าวเมืองสงขลา เรือราญรุกไฟรัยงสลุดอีก ๒๑ น้ก
เวลา ๒ ยามเศษถึงปากอ่าวเมืองนครศรีธรรมราช เอกเข็นตริกเครื่อง
จักรชำรุด ใช้จักรมาไม่ได้ เรือพระที่นั่งหยุดอยู่จันรุ่งสว่าง คิดแต่ที่
เรือหยุดนั้น ๘ ชั่วโมง อนึ่งเหนียวแก้ไขทักเครื่องจักรเอกเข็นตริกดีแล้ว

ณ วัน ๕ ๖ ๕ คำ เวลาเช้า ๒ โมงใช้จักรต่อมา

ณ วัน ๖ ๖ ๕ คำ เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งถึงสันดอน เรือพระที่นั่ง
เดินจักรเข้ามาใกล้เรือรบฝรั่งเศสทอดอู่ที่สันดอน พอเรือพระที่นั่ง
ตรงกับเรือฝรั่งเศส ยังสลุด ๒๑ น้ก แล้วเรือพระที่นั่งใช้จักรเข้ามา
หน่อยหนึ่ง ถึงที่ทอดสมอเรืออยู่สันดอน คราวนี้ใช้จักรออกจาก
สันดอนเข้าปากน้ำเจ้าพระยา เวลา ๒ ทุ่มถึงที่ทอดหน้าพระสมุทเจดีย์
ฯพณฯ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินมาเฝ้าในเรือพระที่นั่ง จนเวลา ๔ ทุ่ม
เศษ แล้วถวายบังคมลากลับไปเรือ

ณ วัน ๗ ๖ ๕ คำ เวลาเช้าโมงเศษ กรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล เสด็จมาเฝ้าในเรือพระที่นั่งแล้วเสวยโต๊ะในเรือพระที่นั่ง เวลา
๒ โมงเช้าใช้จักรออกจากที่ทอดพระสมุทเจดีย์ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ
ถึงที่ทอดประทับตำราชวรดิฐ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงมูธา
ภิเชกหน้าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย มีพระสงฆ์ราชาคณะเจริญพระพุทธ
มนต์อยู่บนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ที่ตำราชวรดิฐ เวลาบ่าย ๒ โมง
เศษ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ มีพิธีอย่างไรบ้างไม่พบจดหมายเหตุ
 ทราบว่าเมื่อเสด็จขึ้นตำราชวรศิขรี มีพระสงฆ์สวดชัยปริตรแลสรง
 มุรธาภิเศก ต่อนั้นมีเนื้อความปรากฏในหนังสือพิมพ์ข่าว ที่หมอบ
 สมิธลงพิมพ์ในเวลานั้นว่า มีการแต่งประทับทั้งในพระบรมมหาราชวัง
 แลที่อื่น ๕ วัน เป็นการรื่นเริงทั่วทั้งพระนคร ณ วันที่ ๑๙ มีนาคม
 คริสต์ศก ๑๘๗๒ ตรงกับ ณ วันที่ ๓๖๕ ค่ำ บัวออกยังเป็นตรีกก
 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แต่ยังเป็นเจ้าพระยาผู้สำเร็จ
 ราชการแผ่นดิน มีการเชิญแขกไทยพม่า เขมรเสนาบดีแลข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ กับทั้งกงสุลอังกฤษ แลพสกนิกรข้าราชการไปประชุม ใน
 วันนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาอภัย แต่พิเคราะห์
 ตามความที่กล่าวในหนังสือพิมพ์ เห็นใจว่ารักที่ประทับเสวยกับพระ
 บรมวงศานวงศ์แห่งหนึ่งต่างหาก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพระยาอภัย
 แลกงสุลอังกฤษ เมื่อเสด็จแล้วสมเด็จพระเจ้าพระยาอภัยขึ้นกล่าวแสดง
 ความขอบใจรัฐบาลอังกฤษที่รับเสด็จ แลขอชวนดื่มถวายพระพรสมเด็จพระ
 พระราชินีวิกตอเรีย แลสมเด็จพระยุวราชกับทั้งพระชายา แลให้พร
 ชาติอังกฤษ กงสุลเยเนอรัล น็อกส์ ลกชนนุสลังทอบ แลถวายพระพร
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ต่อนั้นสมเด็จพระเจ้าพระยาขอบใจให้พรแก่
 เสนาบดีที่ไปตามเสด็จ กงสุลเยเนอรัล น็อกส์ ให้พรสมเด็จพระเจ้าพระยา
 แล้วเจ้าพระยาภานุวงศ์ลักษณทอบ แลให้พรสมเด็จพระเจ้าพระยา ในที่สุด
 สมเด็จพระเจ้าพระยาอภัยชวนดื่มถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวอีกครั้ง ๑ เมื่อเสร็จอำนวยการก่อนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 พระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จออก มีพระราชดำรัสขอบใจสมเด็จพระเจ้าพระยา
 ที่จัดการให้เสด็จประพาส แลรักษาการพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่ ได้
 ความตามหนังสือพิมพ์ดังนี้

คำถวายพระพร
ของพวกพ่อค้านายห้างทลเกล้า ๆ ถวายในที่ประชุม
โกตเฮาส์เมืองบีนัง

ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้า
พระเจ้าแผ่นดินสยาม ถวายต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพวกพ่อค้า
อยู่ในเมืองบีนัง เรียกว่าบีนังซัมเบอร์ ออฟ คอมเมอส์ แอนด์
อาคริกัลเคอรั มีความยินดีที่จะเสด็จในเมือเมืองบีนัง
อยู่ใกล้ชิดกับพระราชอาณาเขตของพระองค์ การค้าขายในเมืองนี้
กับหัวเมืองซึ่งขึ้นกับสยามที่อยู่ในหลายเป็นหนึ่งเดียว แลเมืองภูเก็ต
นี้เป็นอันมาก แลซึ่งได้เสด็จมาในเกาะนี้ การค้าขายก็เป็นธรรมดา
อยู่นั้น ก็คงจะมีความเจริญทวีมากขึ้นอีก ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมี
ความยินดี ที่ได้เห็นพระองค์เห็นความเมตตาอย่างพระชนกของพระองค์
ในการทำนุบำรุงการค้าขาย แลช่วยให้การค้าขายเจริญทวีขึ้น ข้าพระ
พุทธเจ้าทั้งปวง ไม่มีความสงสัยเลย ที่พระองค์เสด็จมาประพาสเมือง
ต่างประเทศ พระองค์คงจะเข้าพระทัยมากในการที่พระองค์หวัง
พระทัยที่จะทำนุบำรุงแผ่นดินสยาม ให้มีความสุขเจริญขึ้น เพราะ
การค้าขายกับเมืองต่างประเทศกับพระราชอาณาเขตอันใหญ่ ซึ่งพระผู้
เป็นเจ้าเซี่ยพระองค์มาครอบครองแผ่นดิน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
มีความปรารถนาให้พระองค์อยู่ในสิริราชสมบัติเจริญยืนยาวสันกาล
นาน แลให้เป็นที่เห็นว่าได้ให้ความสุขแก่ราษฎรเป็นอันมาก ซึ่งอยู่
ในบังคับของพระองค์

มิสเตอร์โอดแฮม หัวหน้าพวกพ่อค้าทั้งปวงเป็นผู้เซ็นชื่อแทน
พวกพ่อค้าทั้งหลาย

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าเมืองบีนัง

มิสเตอร์โอดแฮม และ เยนเตลิแมนทั้งหลาย ซึ่งเป็นพวกพ่อค้า
อยู่ในเมืองนี้ เราได้มีความชอบใจทำงานทั้งหลาย ที่ได้มีค่าแอกเตรส
ต่อเราโดยความไมตรีนั้น เรามีความชอบใจเป็นอันมาก แดการค้าขาย
ทั้งปวง ในกอลอนของเรา กับกอลอนอังกฤษ ที่ลูกค้าทั้งสองฝ่าย
ค้าขายถึงกันนั้น เราจะช่วยทำนุบำรุงรักษาในการค้าขายนั้นมิให้เสีย
ผลประโยชน์ ให้มีความเจริญด้วยกันทั้งสองฝ่าย แลเราได้มาถึง
เมืองบีนังเป็นครั้งแรก ท่านเยนเตลิแมนแลพ่อค้าทั้งปวง พร้อมใจกัน
มีค่าแอกเตรสรับเราในที่ประชุมเทกเฮาส์นี้ เรามีความชอบใจท่าน
ทั้งปวงเป็นอันมาก เรามีได้มีความไมตรีของท่านทั้งปวงเลย

คำถวายพระพร
ของพวกลูกความหมดแขกทั้งปวงทลเกล้าฯ ถวายในที่ประชุม
โกตเสาศีเมืองบึง

ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้า
พระเจ้ากรุงสยาม ว่าพระมหากษัตริย์เจ้าซึ่งประทับอยู่บน โธรน
แวดล้อมบริบูรณ์ไปด้วยความสุข พระสุรเสียงนกกไฟเราะอ่อนหวาน
พระองค์ดำรงพระราชอำนาจของพระองค์โดยยุติธรรม พระองค์
ตั้งพระทัยที่จะปกครองหมู่ประชาชนไทยเที่ยงธรรม ค่ายเสนาหนึ่งยัง
ชงอได้ ก็ความยุติธรรมของพระองค์มิได้เป็นเช่นนั้นเลย พระองค์
มีพระทัยประกอบไปด้วยเมตตากรุณาอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ความโทสะ
เกิดขึ้นได้ ความเมตตากรุณาของพระองค์นั้นหาที่สดมภ์ได้ สมควรที่
พระองค์เป็นผู้ปกครองพระราชอาณาเขต บารมีของพระองค์ไม่รู้
สิ้นสุด พระบาทของพระองค์นั้นเหมือนดังคอกปทุมชาติที่อยู่ใน
สระ พระราชสีของพระองค์นั้นเหมือนดังดอกไม้สีแดงเมื่อฤดูคิมหันต์
พระมังสาของพระองค์นั้นก็หอมแลบริสุทธิ ความบาปของพระองค์
นั้นก็ไถ่ล้างอยู่เสมอไปเองทุกวัน สัปเยกต์ของพระองค์ก็ได้สรรเสริญ
พระบารมีของพระองค์อยู่เสมอ พระองค์นั้นก็สว่างรุ่งเรือง พระผู้
เป็นเจ้าโปรดให้พระองค์มีพระทัยที่จะทำนุบำรุงพระราชอาณาเขต ให้
กว้างขวางออกไป แลมิให้พระราชอาณาเขตของพระองค์น้อยไปได้
พระองค์เป็นที่รักใคร่แห่งกษัตริย์เมืองอื่น ๆ พระองค์ก็รักใคร่กษัตริย์
เมืองอื่น ๆ เหมือนกัน พระองค์ก็เป็นที่ทำนุบำรุงเจ้าประเทศราชที่

อยู่ในบังคับของพระองค์ พระองค์ปราศจากไปด้วยความไข้เจ็บต่าง ๆ
 เป็นกษัตริย์อันเลิศยิ่ง พระองค์เป็นกษัตริย์อันงดงาม พระองค์เป็น
 กษัตริย์ซึ่งมีความเมตตากรุณาต่าง ๆ พระองค์เป็นกษัตริย์ซึ่งพระผู้
 เป็นเจ้าให้พรอยู่เสมอ และมีพระทัยกว้างขวางที่จะทำทาน พระองค์
 เป็นกษัตริย์อันใหญ่ยิ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตแผ่นดินสยาม ซึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าพวกมหมัททั้งหลายซึ่งอยู่ที่เมืองบิन्ह ขอพระราชทาน
 ถวายคำแสดเศรสน์ เพราะปญาคายของข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อน ๆ
 ท่านได้ทำความดีไว้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้มีความยินดี เห็น
 พระองค์เสด็จมาเมืองบิन्हครั้งหนึ่ง ความกราบไหว้อ้อนวอนของ
 ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายต่อพระผู้เป็นเจ้านั้น คือขอให้พระองค์ถือ
 พระแสงอาชญาสิทธิ์ คือความชอบธรรมอยู่ในพระหัตถ์เสมอ และขอ
 ให้แผ่นดินของพระองค์ปราศจากภัยอันตรายต่าง ๆ แลให้มีความ
 เจริญ และขอให้พระองค์มีความสุขสำราญ เหมือนดังความประสงค์
 ของข้าพระพุทธเจ้าซึ่งได้กราบไหว้อ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้า ให้ยืนยาวไป
 ชั่วพระอาทิตย์พระจันทร์

คำถวายพระพร
ของพวกพ่อค้าจีนฮกเกี้ยนทูลเกล้า ฯ ถวายในที่ประชุม
โกตเฮาส์เมืองบีนัง

ข้าพระพุทธเจ้า พวกพ่อค้าจีนนายห้างฮกเกี้ยนทั้งหลายซึ่งอยู่ในเมืองบีนัง ขอถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้า พระเจ้าแผ่นดินสยาม พระองค์ได้สร้างพระบารมีมาแต่ปางก่อนมาก บริบูรณ์ไปด้วยความสุขสำราญในพระราชหฤทัยของพระองค์ จะทรงคิดการสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตั้งอยู่ในยติธรรม แลทรงพระเมตตากรุณาแก่ประชาราษฎร์ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ให้มีความสุขเจริญทั่วกัน ซึ่งพระองค์มีพระเจ้าหฤทัยเสด็จออกมาเที่ยวทอดพระเนตรการต่าง ๆ ตามหัวเมืองต่างประเทศครั้งเรือพระที่นั่งซึ่งทรงออกมานั้น เปรียบเหมือนมังกรมาในท้องพระมหาสมุทรอันใหญ่ แลมีอำนาจป้องกันภัยต่าง ๆ ได้ พระองค์ของท่านมีความสุขสบายหาที่สุมมิได้ พระองค์ของท่านจะเสด็จไปในสารทิศใด ๆ เหมือนเสด็จไปบนอากาศ จะเสด็จไปประทับ ณ ที่ใด ๆ ก็มีผู้รับรองแข็งแรงทุกบ้านทุกเมือง พระเกียรติยศปรากฏทุกประเทศ การซึ่งเสด็จพระราชดำเนินมาเมืองบีนังครั้งนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดี เพราะได้เห็นพระองค์ของท่านทรงเครื่องราชอิสริยยศงามยิ่งนัก จะคำรัสออกจากพระโอษฐ์องค์ใด พระสุรเสียงก็ไพเราะอ่อนหวาน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เห็นพระองค์ของท่านมีพระรัศมีงามเปล่งปลั่งทั้งพระจันทร์เมื่อวันเพ็ญ ขอให้เทพคาบนอากาศจง

อภิบาลรักษาพระองค์อยู่เสมอ ทั้งกลางวันกลางคืน แลขอให้พระชนม์
ของพระองค์ทรงพระเจริญยืนยาวอยู่ในราชสมบัติให้ถึงหมื่นปี ขอให้
อำนาจพระบารมีของพระองค์จงแผ่ไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ แลหม่อมบุ๋จจามิตร
ทั้งหลายก็พ่ายแพ้ไปโดยอำนาจของพระองค์

(พระราชดำรัสตอบพวกลูกค้าแขกลูกค้าจีนที่เมืองปีนังใน
ความต้อกันกับฉบับที่ทรงตอบพวกลูกค้าอังกฤษซึ่งอยู่ที่เมืองปีนัง)

พระราชดำรัสตอบอังกฤษที่เมืองมรแมน

พวกกอมมิตตีในการค้าขายแลราษฎรเมืองมรแมน

เรามีความชอบใจท่านทั้งหลาย ที่ใจดีการรับเรา การค้าขาย
ในเมืองนั้น สินค้าที่ค้าขายก็มาแต่อาณาเขตของเรามาก เราคง
จะมีใจยินดีช่วยทำนุบำรุงการค้าขายซึ่งมออยู่แล้ว แลสัปเยกต์ของเรา
กับสัปเยกต์ของอังกฤษ ขอให้มีความเจริญต่อไป

คำถวายพระพร
ของพวกพม่าทูลเกล้า ฯ ถวายทเมองมรแมน

ถวายแก่สมเด็จพระเจ้าข้างเผือก ซึ่งมีอำนาจอันเต็มทุกประการ
แลความยุติธรรมของพระองค์นั้น เหมือนอย่างน้ำซึ่งไหลลงมาจาก
สวรรค์ พระองค์เป็นเจ้าสว่างกระจ่างพระอาทิตย์ สืบพระราชวงศ์มา
จากพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีพระเชษฐาภาพ ได้ปกครองกรุงอยุธยา
เทวาวดี เหมือนอย่างพระเจ้าในมอญ แลพระเจ้าไวฑวะมิตินแต่ก่อน
มา ซึ่งได้รักษาาศพิทธราชธรรมอยู่เสมอ ได้มีทางพระราชไมตรีอัน
สนิทกับคอเรือนแมนอังกฤษ ซึ่งมีอำนาจเมืองทังบวง พระองค์
มีพระทัยยินดีเสด็จมาทอดพระเนตรอาณาเขตของอังกฤษในอินเดีย
แลเมืองพม่า เป็นเหตุใหญ่เกิดขึ้น ข้าพระพุทธเจ้า ชาวพม่าซึ่งเป็น
ราษฎรอยู่ที่เมืองมรแมนพร้อมกัน ขอมอบถวายบังคม แล้วมีความ
ยินดีซึ่งได้เห็นพระองค์ แลเสด็จการรับรองพระองค์ในครั้งนั้น ขอให้
พระองค์ทรงพระเจริญชนมายุ ให้มีความสุขยืนยาวสันกาลนาน

พระราชดำรัสตอบพวกพม่าเมืองมรแมน

เรามีความชอบใจพวกชาวพม่า ที่ได้พร้อมใจเข้าชื้อกันมารับเรา
ในเมืองมรแมนนี้เป็นอันมาก แต่การค้าขายของพวกชาวพม่าที่ได้
ไปมาค้าขายในเขตแดนของเรา เราคงจะช่วยทำนุบำรุงในการค้าขาย
ของชาวพม่าที่เป็นสปีเยกต์ของอังกฤษ ที่ได้ค้าขายติดต่อกับคนสยาม
ซึ่งอยู่ในเขตแดนของเรา ให้มีความเจริญยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนสัน
กาลนาน

